Աշխարհ
Տասիլ
ՇԱԲԱԹԱԿԱՆ
ԱԶԳԱՅԻՆ
ԳՐԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ
1909
39ՐԴ ՏԱՐԻ
Յ՝ՄԱՐՏ, ԹԻՒ 10
ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ
Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴՒՔ
ԻՋՄԻՐ
M. MAMOURIAN Cie Smyrne

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՄՈՒՇԵՂ ԵՊԻՍԿ.	*Բաց Նամակ*	217
Լ. ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ	*Անագնիւ Միջոցներ*	212
ԶԻՖԹԷ-ՍԱՐԱՑ	*Պզտիկ Պատկերներ*	226
ԽՄԲ.	*Հայկական Թատրոն*	230
Մ. Յ. ԽՏՇԵԱՆ	*Տըխ. Ախի Բրզա եւ Մագնիսականութիւնը*	237
ԽՄԲ.	*Եօթնեկի Լուրեր*	240

ՄԵՐ ՄԱՆՉՍԹԷՐԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Թերթիս Մանչսթէրի գործակալութիւնը ստանձնած է Տիար Լազար Լազարովիչ, որու կրնան վճարել մեր բաժանորդները իրենց բաժնեգիններու արժէքը։

ՊԱՅՄԱՆՔ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ "Ա. ՄԱՄԼՈՅ"

Ա՛րեիելեան ՄԱՄՈՒԼԻ բաժանորդագրութիւնը **բացարձակապէս կանխիկ** *է։ Երբէք նկատողութեան չեն առնուիր առանց բաժանորդագնի ներփակման եղած դիմումները։*

Բաժնեգինք կրնան ղրկուիլ Մանտա - բոսթով, փոխ - գրով և կամ Ձղթատան **բանով**. 20 *հատ 1 ղրուշնոց* **բուլը** 20 *ղրուշի հաշուով։*

Կորսուած Թերթեր վերստանալ փափաքող պէտք է որ վճարեն անոնց գինը։

Հասցէի փոփոխութեան պարագային անհրաժեշտ է երկու ղրուշ ղրկել։

Չհրատարակուած յօդուածները ետ չեն տրուիր և առանց բացառութեան անպատասխանի կ'մնայ այս առթիւ խնդրուած որ և է բացատրութիւն։

Ա. Մամուլ կրնդունի նաեւ տարեկան, վեցամսեայ, եռամսեայ, ամսական ծանուցումներ չափաւոր գիներով։

Ա. Մամուլ ձեռք կ'ծախուի ինչպէս բաղաքիս նոյնպէս եւ կ Գալիխի մէջ և կեդրոնատեղին ու միակ գործակալն է՝ **Տիար ԽՈՍՐՈՎ ՀԱԼԱՃԵԱՆ ՃէԼալ Պէյ խան թ· 42 Պահչէ Գաբու։**

Կ'փտնուի նաև բոլոր լրագրավաճառներու և ծխավաճառներու մօտ։

Ուղղակի բաժանորդագրուիլ փափաքողք պէտք է դիմեն խմբագրութեան։

Բաժանորդագին «Ա. Մամուլ»ի.

ՏԱՐԵԿԱՆ	**50** ղրշ.	**12** ֆր.
ՎԵՑԱՄՍԵԱՅ	**25** »	**6** »

ՀԱՍՐ 40 *փարա*

Հասցէ՝

م. ماموريان خدوى — ازمير

« آر وليان » غزتەسى صاحب امتياز ومدير مسئولى

M. Mamourian Fils — Smyrne

«Ա. ՄԱՄՈՒԼ»Ի

38 *տարուան հաւատքածին ունենալ փափաքողները կրնան դիմել խմբագրութեանս բանակցելու համար։*

NATIONAL UNION SOCIETY LTD.

ՈՐՈՒ ԳՈՐԾԸ ՓՈԽԱՆՑՈՒԱԾ ՈՒ ԵՐԱՇԽԱՒՈՐՈՒԱԾ Է

PHOENIX ASSURANCE COMP. LTD. Է

ԼՈՆՏՈՆ ՀԱՒՍՏԱՏՈՒԱԾ 1782ԻՆ,

	Ա.Ստգ. Ռակի
ՀՐԴԵՀԻ ՃԻՒՂ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽ ԵՒ ՊԱՀԵՍՏ	4,500,000
ՏԱՐԵԿԱՆ ՀԱՒՈՒԱԾ	1,500,000
ՄԻՆՉԵՒ ԱՑՍՕՐ ՎՃԱՐՈՒԱԾ ՎՆԱՍ- ՆԵՐՈՒ ՓՈԽԱՐԷՆԸ ԱԻԵԼԻ ՔԱՆ	30 000,000

Հանրաճանաչ այս ընկերութիւնը 1893ին միակ POLICE մը ստորագրեց 3,474,030 ստգ. ռակի համար եւ իր ապահովագիրն ստացաւ Ա.ստգ. ռակի 33,821, ինչ որ միակ POLICEով մը կնքուած ապահովագրութիւններու մէջ ամենախրնբաց պարագայ մրն է։

Ա.յս ընկերութիւնը ՀՐԴԵՀԻ ԴԷՄ կ'ապահովագրէ առեւտրական շէնքեր, ապրանքի, կարասիի եւն. ընդհանուր պայմաններով։

ԸՆԴԱ. ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՑԻՉՔ ԻՋՄԻՐԻ

Լ. եւ Լ. ՎԱՐՊԵՏԵԱՆ

ԻՒՆԻՕՆ ԵՒ ՖԷՆԻՔՍ ԷՄԲԱՆԵՕԼ

ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ՄԻԱՑԵԱԼ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԴԵՀԻ, ԿԱՒՆՉԻ ԵՒ ԱՐԿԱԾՆԵՐՈՒ ԴԷՄ

ԹՈՒՐՔ 59 ՓՈՂՈ.

Rue de l'Arcade.

ՀԱՒՍՏԱՏԵԱԼ

1864 ԻՆ

Դրամագլուխ, տահկուտ իրագործեալ ու տիկն ֆռանք 80,000,000

[illegible] ԻՒՆԻՕՆ և ՖԷՆԻՔՍ ԷՄԲԱՆԵՕԼ Ընկերա Անոնք չունին [illegible] ապահովագրութեան պատասխանատուութիւն կը ստանձնեն, Ու ամենէն աւելին հոս տարբ ԻՒՆԻՕՆ և ՖԷՆԻՔՍ ԷՄԲԱՆԵՕԼ Ընկերութեան ապահովագրութիւնն է, որովհետեւ պայմանաժամին և կամ ժամուան տրուագրին ապահովագրուած գումարը կը ստացուի հոք Ընկերութիւնը բացէն avenant մը ալ կատարելագործուն ոյժովը (և այս առանց աննշմար մը աւելի վճարելու) ապահովագրուածն կրնայ վճարել ինչ ինչ կնճռոտ պարագաներու մէջ ալ բացէն (օրինակի համար կամ կէս և կամ մէկ ինգհարիւր գումար մը ալ բացէն (օրինակի կարեւորութեան չափով)։

Աւելի տեղեկութիւններ համար դիմել Ընդհանուր գործակատարութեան գրասենեակները, Իզմիր Շէշէնպէքէր Աւետարանական եկեղեցւոյ վրայ։

ՏԻՐԱՆ ԴԱՍԳԱՐԵԱՆ

آغوب بوستانجیان

ՀԷՐԷԹԻ ԿԱՑՍԵՐԱԿԱՆ ԳՈՐԾԱՒԱՆ

ԻՋՄԻՐԻ ՄԱՍՆԱՃԻՒՂ

ՅԱԿՈԲ ՊՈՍՓԱՆՃԵԱՆ

ՀԷՐԷԹԻ ԿԱՑՍ. ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ *հանրածանօթ և համբաւաւոր աքսաղրութիւններէն կ'գտնուին այժմ Իզմիրի սահմանադրին մէջ, նոյն իսկ եւրոպական ոճանօր նոյնիսկ տեսակներ գերազանցող.*

ՄԵՏԱՔՈՒԷ ՇՐՋԱԶԳԵՑՈՑՈՒՆԵՐ

ՊԼՈՒԶԻ ՀԱՄԱՐ ՏԵՍԱԿ ՏԵՍ ԻԿ ՄԵՏԱՔՍԵԱՅ ԿԵՐՊԱՍՆԵՐ

ԳԼՈՒԽԻ ՄԵՏԱՔՍԵԱՅ ՍԱԼՓԱՆԵՐ. ՄԵՏԱՔՍԵԱՅ ԹԱՇԿԻՆԱԿՆԵՐ

ԳԱԶՄԻՐՆԵՐ, ԶՈՒՀԱՆԵՐ, ԳՈՐԳԵՐ,

ՄԷՏՃԱՏԻՆԵՐ ԵԼՆ. ԵԼՆ.

Կ'արժէ աչքէ անցնել ինչ որ իրապէս գրաւիչ է՝ առևտրի ո՛չ տուա

BANQUE D'ORIENT
ՊԱՆՔ Տ'ՕՐԻԱՆ

Հաստատուած Թուրքաստանի Ազգ. և Տըչխանի Ազգ. դրամատան կողմէ
Դրամագլուխ ամբողջութեամբ դրուած ֆրանք 10,000,000

Կեդրոնատեղի ԱՓԻՆԳ

Մասնաճիւղ Կ. Պոլիս, Իզմիր, Սեբաստիա, Ալեքսանդրիա, և Գահիր

Գործակալութիւն ի Համպուրգ

Պանք տ'Օրիան դրամատունի ամէն տեսակ գործողութիւններ կ'ընէ, ինչպէս՝ կանձուք և զեղչուք Առևտրական թղթերու, Հիւպոթեկան վրը ճարմունք, տասնամեայ փոխգրերու և դրամներու, Աշխարհի գլխաւոր քաղաքներու վրայ կուտայ վարկերու բացման դրեր, տասնամեայ տևական տեսակէ արժէթուղթերու, բացում ընթացիկ հաշիւներու, գրաւ արժէթուղթերու և ապրանքներու վրայ են. են.

ԱՒԱՆԴՆԵՐ

Պանք Տ'Օրիան կ'ընդունի դրամի Աւանդներ հետեւեալ տոկոսով

1 1/2	%	3	ամսուան	տասնի մը	հասար
2	%	6	»	»	»
3	%	1	տարուան	»	»
3 1/2	%	2	»	»	»
4	%	3	»	»	»

Բարեգործական հաստատութիւններու տասնորդներն վերեւի տոկոսէն 1/2 % տասելութիւն մը կ'ընդունին։

Ի տես վճարելի տասնորդներուն համար՝ միակ անձի մը կողմէ և 100 Օսմ. ոսկիէ ոչ տեղի, Պանք տ'Օրիան տարեկան 2 1/2 տոկոս մը կը յատկացնէ։

Պանք տ'Օրիան հաստատութեան դրամագլուխեան տակ դրած է, տնտեսական վարչքի մը փոխարէն իր հաստատութեան մէջ գտնուած դրամադրիներն, հին դրամ և արժքատոր տասրկաններ պահելու համար։

Էնթէրնասիոնալ
(L'Internationale)

ԾՈՎԱՅԻՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
Ի ՏԻՒՍԻՆԼՏՕՐՖ

Ընկերութիւնս ծովային տրկածներու դէմ ապահովագրութիւններ կ'ընդունի, տեսն տեսակ ապրանքներու վրայ, խիստ նպաստաւոր գիներով և պայմաններով։

Իզմիրի ընդհ. ներկայացուցիչը

Ա. և Ա. ՊԱՊՈՆՏԱՈՒ

Լօճալ կոստանդ Սիւիրտեան թիւ 11, 12, 13։

ESTABLISHED 1782

PHŒNIX ASSURANCE COMPANY Lᴰ OF LONDON

Գրամազլուխ և պահեստի գրամ Ա. Ո. 4,500,000 Տարեկան հասոյթ Ա. Ո. 1,500,000

«ՖԷՆԻՔՍ» *122 տարիէ ի վեր հիմնուած սոսկ հրդեհի ապահովագրութեան Ընկերութիւն մ'է և ցարդ հատուցած է աւելի քան 27,000,000 Ա. Ո. ֆռանց հատոյց։*

«ՖԷՆԻՔՍ» *կ'ապահովագրէ հրդեհի դէմ շէնք, կարասիք և ապրանք յայն նպաստաւոր պայմաններով, Գիմել առ*

Լիազօր Ընդհ. Գործակալ Իզմիրի և Գաւառաց

F. BLACKLER

ROYAL EXCHANGE ASSURANCE

BRANCHE MARITIM

ETABLE A LONDRES

EN 1720

Թոլային Ապահովագրական Ընկ. իւր նպաստաւոր պայմաններով։ Մանաւար պայմանագրութեամբ մը ընկերութիւնս կապահովագրէ նաև կրակի արկածներ, 10 օրուան պայմանաժամով մը ռէթեանագիներու (Docks) *մէջ ինչպէս յԼինկլիա նոյնպէս և գիւղատեղ տօքէրու մէջ մինչեւ Մարսէյլի, Հալէպի, Համպուրկի եւն. եւն.։*

Իզմիրի Ներկայացուցիչ

F. BLACKLER

Ի ՆԱՄԵՅՔ ՉԵՐ ՄՕՐԹԸ

Աշխարհիս մէջ արդեն մարդոց համար տեսակ տեսակ անդարմացելի հիւանդութիւններ կան որոնց համբերել պէտք է, սակայն ինչո՞ւ համար էրգհմայի, Կուրմ (*գլխուն եւ դէմքին վրայ գոյացող վէրքեր, տուբֆայ*) եւ զանազան պալարներուն պատճառած ասասիկ ցաւերով տառապիլ, բանի ու դիւրաւ պիտի կրնամ այս ցաւերեն ազատիլ, գործածելով Նորվեկիոյ ձկան զուտ իւղը եւ կիրի ու ոսկայի հիբօֆոսֆիթը պարունակող

ԷՄԻԼՍԻՕՆ ՍՔՕԹԸ

որ արիւնիդ կը մաքրէ եւ կը զօրացնէ, մորթերնիդ պէպէնեներուն մորիկն նման փափուկ եւ վարդագոյն կը դարձնէ։

Միեւ պահանջեցէք այս դեղը սոյն «Ձկնորսը» մարդոյով որ Էմիլսիօն Սքօթքն յաջուկ է։

ԿԸ ԾԱԽՕՒԻ ԲՈԼՈՐ ԴԵՂԱՐԱՆՆԵՐԸ ԵՒ ԲՈԼՈՐ ԴԻՑԻ Ի ՄՕԹԵՐԱՆՈՑՆԵՐԸ

ՑՑՐԴ ՏԱՐԻ

3 ՄԱՐՏ 1909 — Թիւ 10

ԲԱՑ ՆԱՄԱԿ

ԱՀՄԵՏ ՐԻԶԱՑԻՑ

Օսմ. Հայրենիքին վերածնութեան պէտք ըլլիր տարիներէ ի վեր սրտին խօսող անհրաժեշտութիւն մը եղած էր։ Բարեկարգութեան փափաքը, սակայն, սա վերջին 25 - 30 տարիներու միջոցին երկրին ժողովուրդները տասանորդեց, և Հայրենիքը, պատատական վատասերած էնթրիկներուն, մոլի ու աւազակ ընչաքաղցութեան զոհուած Հայրենիքը, օր օրի իր կուրծքին վրայ տեսաւ մահացու վէրքերու յաւելումը։ Հայրենիքին ճչմարիտ բարեկամները մինչև իսկ մահուան աւջև չընկրկեցան, հերոսական կռիւները, չրջանակուած՝ զուլումին ձեռք վ քանդուած օճախներէ, որոնց հրդեհը չկրցաւ մարել անմիղ արտերէ պոռթկացող արիւնը, արի և առոյիկեան նահատակութեամբ անհերքելի, ճչմարտապատում վկայութիւնը եղան Օսմ. Հայրենիքին մէջ գործուած մեծ ՅԵՂԵՒՆԻՆ — հայկական Զարդին դէմ դուք, Ձեր փախստականի թաքստոցին մէջէն արդարացուցիք Արդար խիղճերու կը թոյլատ պատասխան մը ընել, թէ Ձեր այդ apologie ո՛րքան ուղիղ կը համեմատէր ճչմարիտ և իրապէս իր Հայրենիքի օգտին նուիրուած Յեղափոխականի մը անկեղծութեան հետ։ Ինձի համար, սակայն ձեր կռիւն արտայայտած, այդ արիւնոտ ջատագովականին մէջ, ապացոյց մը կայ, որ Ձեր մէջ կը մատնանչէ Ձեր բազաքական գաւանանքի բուն ոգին, բուն հիմնակէտը։ Այդ ապացուցուած ոգին, հիմնակէտը սա է, թէ Դուք Օսմ. Հայրենիքին քաղաքային պէտքերն ու պահանջները gross so modo դիտած էք, և որդեգրած, բռնապետութեան կողմէ փայ-

փայուած թուրքական տեսակէտը միայն։ Այդ տեսակէտին, այդ սկզբունքին որդեգրումով, այլ եւս չուզեցիք ու չկրցիք տեսնել թէ Ձեր և ամբողջ Օսմ. Հայրենիքին միւս ազգաբնակութիւններուն միջև անդունդ մը կը բացուէր, բաժանումի խորականութեան անդունդը։ Դուք Ձեր այդ ազգայնամոլական զգացումով, սկզբունքով թուրք նահատակներուն վրայ ոճիրի մը հետքերը տեսաք, իսկ Հայ նահատակներուն վրայ արդար պատիժի մը գործադրութիւնը միայն։ Ասոնք անհատական, apocryphe դատողութիւններ էին, սակայն, ու մինչև ատիճան մը ո՛չ ոք իրաւունք ունէր ցաւելու։ Անհատական թիւր ըմբռնումներ, սխալ դատողութիւններ գոյութիւն պիտի ունենան չարունակ, որչափ առեն փաստացի իրողութիւններ հակառակը հաստատելու չ'ըլլան մեզի։ Այսօր, սակայն դուք Օսմ. Երեսփոխանական ժողովի Ձեր նախագահի հանգամանքով, այլ եւս միևնոյնը չէք, ու չէք կրնար ըլլալ փախստական Ահմէտ Րիզայի հետ։ Այն առեն անհատ մըն էիք, դուք ձեր անձին միայն կը պատկանէիք իրականին մէջ, այսօր պաշտօնեայ մըն էք, Օսմ. Հայրենիքի տարբեր ազգաբնակութիւններուն, անոնց տառապակրած զաւակներուն փոխանորդն էք, և Ձեր նախագահի հանգամանքով ամբողջ Հայրենիքին, բոլոր ազգաբնակութիւններուն ճակատագիրը ունիք ձեռքերնիդ։ Ձչմարիտ հայրենասէրները անձնուրաց կըլլան, անոնք ի հարկին իրենց անձնական համոզումները, անձնական սկզբունքները, նոյն իսկ իրենց անձը, իրենց Եսը կը զոհեն Հայրենիք մը ապրեցնելու համար։ Ձենէ չենք սպասեր, որ անհարկիօրէն զոհուիք, և Ձեր սրբութիւնը թափէք Հայրենիքի կուրծքին ներս,— թէպէտ եթէ հարկը ստիպէ զայս ալ պիտի պահանջենք,—արդէն իսկ չա՛տ արիւն թափուեցաւ, մեր երէկի գեհենաբոյր Հայրենիքին ծոցը։ Բայց աւելի նուազ, աւելի քանաւոր զոհողութիւններ Ձենէ սպասելու իրաւունքը ունէինք և ունինք։ Եւ դուք դժբաղդաբար մեր այդ իրաւունքը չյարգեցիք. Նախագահ Ահմէտ Րիզային դիրքը չփոթեցիք յեղափոխական – կուսակցական Րիզային հետ, և այս վերջինին կուսակցական —անձնական նկատումները բերիք Ձեր անձին հետ Նախագահական Աթոռին վրայ բազմեցուցիք, և զանոնք պաշտպանել չանացիք կուսակցական մեծամասնութեամբ մը։ Եւ ահա այս իսկ պատճառաւ, իբրև իրերու և սկզբունքի բնական հետևանք, Եուսուֆ Շէտվան ու Նիազի պէյը, դուրս վանեցիք Երեսփոխանական ժողովէն, ինչո՞ւ,—որովհետև անոնք թուրքերու դեմ ժուռնալներ տուած էին, և թուրք անհատներու դէմ վատաբար դաւադրած էին, իսկ Երեսփոխանի անունին արժանացուցիք Նէմլիզատէն, Շապին Գարահիսարի Մուսթաֆան, և Բիւրինճճիզատէն, գիտնալով հանդերձ, թէ անոնք երէկի ոճրագործութեանց, Հայկական մեծ ջարդերուն, եթէ ո՛չ հեղինակները, բայց գոնէ երդուեալ, կատաղի գործակիցները եղած էին։ Դուք միշտ ձեր ե-

իւկի սկզբունքներուն վրայ յենլով, առաջիններուն ճակատին վրայ տեսաք լրատուութիւնն և մատուռթիւնն մելանին, թուղուր մնալնին բիծերը, բայց չուզեցիք տեսնել վերջիններուն ճակատին վրայ ոճրագործի արիւնները։ Եւ երբ այդ ոճիրի հետքերը ձեզի ցոյց տրուեցան, դուք, այդ արիւններուն կարմիրը, ձեր փայփայած սկզբունքին յաղթականի ծիրանիին հետ չփոթել ուզեցիք։ Դուք, առաջին պարագային մէջ, ձեր իրաւունքի սահմանին մէջն էիք. անոնց մասին տրուած որոշումը զձեզ ծափահարելու պարտքը կը դնէր մեր վրայ. երկրորդին մէջ սակայն, ձեր վրայ պարտք մը կը ծանրանար, երէկի ոճրագործները Ազգին ներկայացուցչութեան իրաւունքէն զրկելու պարտքը, ու անոր կատարումին մէջ պիտուա նաւոր թերացումը ունեցաք դուք, և այդ պարտազանցութիւնը մեզի իրաւունք կուտայ բողոքելու ձեր անձին դէմ, հանդէպ Օսմ. Երիտթուրքական ժողովոյ նախագահ Ահմէտ Բիզայի, յանուն Հայ Ազգին, որ սրդէն չա՛տ իսկ տառապեցաւ, չա՛տ իսկ զոհաբերութեան Օսմ. Հայրենիքին վերածնութեանը համար, յանուն Օսմ. Հայրենիքին, որուն վերքերուն բուժումը, որուն վերակենդանութիւնը, լոյս, անաչառ, ուղղամիտ և արդարասէր ինամքէ մը կախումն ունէր։

Երէկ, ինչպէս և այսօր, այդ վերածնութեան պէտքը անհրաժեշտութիւն մըն է. երէկ, ինչպէս և այսօր Ազգ մը, Պետութիւն մը, Հայրենիք մը կազմելու փափաքն ունինք մեր ներսը։ Այդ փափաքին իրապէս գոհացում տալու համար, սակայն, դեռ լուրջ զոհողութիւն մը յանձն չառինք. ու մենք երէկ, ինչպէս և այսօր դեռ չ'կրցանք վեր բարձրանալ մեռած ազգերու, մեռած պետութիւններու, մեռած հայրենիքներու մակարդակէն։

Վատահ եմ թէ Եւրոպա գտնուած միջոցին, կարգացիք Անգլիոյ Նախարարապետին, Սալզպըրիի այն տողերը, որոնք ամբողջ ճշդութեամբ պատկերացուցին, կենդանի և մեռած ժողովուրդներու միջև գտնուած անհուն անջրպետը։ Այսօր ժամանակ է, որ այդ տողերը անվերապահօրէն անգամ մըն ալ ներկայացնինք Ձեր ուշադրութեան, քանի որ հիմա մեռած Թուրքիոյ վերածնութիւնը իր թիթեռնի չրջանին մէջն է, ու մենք անոր վարուելակերպը ծննդաբերումին դերակատարներն ու վկաները պիտի ըլլանք։

«Աչխարհի ազգերը կրնաք երկու դասակարգի բաժնել, կենդանի և մեռեալ ազգեր։ Ահա, մէկ կողմէն, մեծ ազգերը, որոնք ամբողջ ազգութիւն կը բանեցնեն, տարուէ տարի կ'ուժեղնան, կը զօրանան, աւելցնելով իրենց հարստութիւնները, ընդլայնելով իրենց երկիրները, կատարելագործելով իրենց կազմակերպութիւնները։

«Բայց, սա հոյակապ կազմակերպութիւններուն քով . . . ահա կարգ մը հասարակութիւններ, զորս մեռեալ անուններով միայն կրնամ որակել, թէև այս մակդիրը տարբեր աստիճաններով յարմարէր

անոնց։ Այսօրինակ պետութիւններու մէջ կազմալուծումն ու վատթարացումը կը յառաջդիմին գրեթէ նոյնչափ արագ, որչափ զիրենք չրջապատող ազգերու մէջ զօրութիւնն ու կեդրոնաւորումը (concentration) կը զարգանան։ Իւրաքանչիւր տասն տարուան ընթացքի մէջ, զանոնք աւելի տկար, աւելի խեղճ, գիրենք առաջնորդելու կարող մարդերէ, կամ անոնց վատահութիւն ներշնչող հիմնարկութիւնէ աւելի թափուր կը գտնենք։ Ինչպէս երևոյթները ցոյց կուտան այդ պետութիւնները դէպի չարաղէտ վախճանը (terme fatal) կ'ընթանան, և սակայն, տարօրինակ յամառութեամբ մը (ténacité) անոնք իրենց մեռցորդ կեանքին պլլուած կը մնան։

«Այս ազգերու մէջ, կառավարական յոռի վարչութիւնը, փոխանակ դարմանուելու, հետզհետէ յոռետգոյն ըլլալու կը միտի։ Ընկերութիւնը, նոյն իսկ պաշտօնները, վարչութիւնը, վատառեալ կոյտ մըն են միայն, այնպէս որ ո՛չ մէկ կողմ կարելի չէ գտնել հաստատուն հիմ մը, որուն վրայ կարելի ըլլայ բարեկարգութեան կամ վերանորոգումի յոյս մը կառուցանել...։ Կարելի է ըսել, թէ այս ազգերը աչխարհի լուսամիտ մասին հանդէպ սոսկալի տեսարան մը կը պարզեն. կը ներկայացնեն պատկեր մը, որ դժբախտաբար աւելի ու աւելի մթին կ'երևի, ջրչափ անոր մանրամասնութիւնները աւելի ճչդրտօրէն յայտնուին օտար ազգերու, և այս վերջիններս, թէ՛ մարդասիրաբար և թէ՛ իրենց շահուն համար կ'ստիպուին այսօրինակ չարիքներու դարման մը փնտռել։

«Իրաց այս վիճակը ո՞րչափ կրնայ տևել։ Չեմ կրնար մարգարէանալ։ Ինչ որ կրնամ հոս ցոյց տալ, սա է, թէ մէկին ինչպէս միւսին մէջ յառաջխաղացութիւնը կը չարունակուի. սակայ պետութիւնները հետզհետէ կը տկարանան, զօրաւորները իրենց ոյժը կ'աւելցնեն, ուրեմն մարգարէ ըլլալու պէտք չկայ ձեզ ըսելու համար, թէ ի՛նչ ճակատագրական արդիւնքի կը յանգի այս հակաւակ չարժումներու խառնուրդը։ Մէկ կամ միւս պատճառով —ըլլայ քաղաքական անհրաժեշտութիւններով, թէ մարդասիրութեան տարերուակով— կինդանի ազգերը աստիճանաբար իրենց ոտքը պիտի դնեն մեռնողներու գետնին վրայ, և քաղաքակիրթ ժողովուրդներու մէջև վէճի սերմերը չուտով պիտի ուռճանան (*)»։

Բոլոր համեմատաբար տկար պետութիւնները ցնցուեցան այն ատեն, և Սալզպրիի սոյն ճառը, Սպանիոյ մէջ բաւական բողոքներու տեղի տուաւ։ Բայց ո՛չ բողոքները, ո՛չ տրտունջները բան մը չկրցին փոխել այն քաղաքական դաւանանքէն, զոր որում այլևս ընդունուած ճչմարտութիւն մըն է, թէ «այն բոլոր ժողովուրդները, որոնք կը տկարանան, դատապարտուած են խկոյն որս ըլլալ

(*) Սալզպրիի սոյն հատուածը քաղուած է Gustave Le Bonի Psychologie du Socialismeէն, էջ 222։

իրենց դրացիներուն, մանաւանդ այն տեսակ վայրկենի մը մէջ, երբ հեռաւոր չահատակները հեռագիրով փակուելու վրայ են։

Ռէվալի տեսակցութիւնը մեզի անդրադարձ մը ընել տուաւ դէպի այդ մոռցուած վարդապետութիւնը։ Բայց վայրկենի մը ըմբռնումը բաւական չէ մեռեալ ազգերն ու պետութիւնները վեր բերելու իրենց գերեզմաններէն։ Օսմ. Պետութիւնը գերեզմաններու դրացնութեան պիրկը կ'ապրէր, ու Օսմ. քաղաքացիները այդ մեռեալ պետութեան վերածնութիւնը Չեզ, Օսմ. երեսփոխանութեան յանձնեց։

Մրչափ ի՞նչ ըրիք ցարդ, մեր գիակնացած Հայրենիքին չունչ, ոպի, կեանք ներչնչելու համար։ Վերաշինութեան գործը քայքայումին չափ դիւրին չէ՛, կ'ըմբռնեմ, բայց եթէ ժամանակէն պիտի ապասենք վերածնութեան գործին հասունացումը, չմոռնանք, միևնոյն ատեն թէ ժամանակը իր ծոցին մէջ նետուած սերմն է, որ կ'արգասաւորէ։ Ան՝ հակառակ իր ամէնակարողութեան, չկրնար փուչէն՝ խաղող, ու մորենիէն թուզ քաղցնել։ Ու կը տեսանենք, թէ վաղուան արգասաւորումին համար այս օրուան սերմանուածը փուչ է միայն, և անխիղճ գործաւորներ այդ փուչ սերմին համար է որ տեղ կը պատրաստեն, Ձեր աչքին տակ ու Ձեր հովանաւորութեամբ։ Եթէ այս չքլլար իրողութիւնը, ապահովաբար Հայրենիքի զաւակներուն մէջ գոյութիւն ունեցող խոխրը վերցուած պիտի ըլլար ցարդ, իշխան Սապահէտտին, այդ պարկեշտ ու ազնիւ քաղաքացին, չէզոքացուած պիտի չըլլար իր հայրենասէր ջանքերուն մէջ, ԱՀՐԱՐԸ ՄԻԼԼԷԹ հաւատարմական հալածանքներու պիտի չենթարկուէր ՅԵՏ ԲԵԼԻԱՆԸ ՄԻԼԼԷԹ վաւաշէն պիտի չպրպտուէր. Հայ ջոմիթէի մը Չեզ ուղղած մէկ բողոքի հեռագիրը մերժումի պիտի չհանդիպէր, Հայերուն արիւն արցունքը սրբուած պիտի ըլլար ցարդ, և ամբողջ Օսմ. Հայրենիքին և Պետութեան կեանքը ազգերու համակատարութեան, փոխադարձ սիրոյն, և համերաշխ գործակցութեանը մէջ պիտի փնտռուէր։

Վստահ եղէք, Տէր Նախագահ, թէ երկրի մը ներկայ և ապագայ կեանքին միակ ապահովութիւնը, անոր ներքին կազմութեան, գործարանաւորութեան մէջ պէտք է փնտռել։ Ու ազգի մը, պետութեան մը ներքին լաւագոյն գործարանաւորութիւնը բաղկացուցիչ ազգութիւններու սերտ, անկեղծ, մտերմական միութենէն կախում ունի։ Վայ այն Հայրենիքին, որուն զաւակներուն կէսը, թշնամի է միւս կէսին։ Պէտք է ըսենք վերջապէս, թէ ինչպէս երկիւղ, նոյն և այսօր Հայրենիքին զաւակները իրարու հակառակորդ բանակներ չարուած են իրարու դէմ։ Ու եթէ երկիւղ եղաւ։ Քրիստոնէր, որ բաժանումի սկզբունքը կը կիրարկէր, կարգ մը սև հոգիներու արիւնի ծարաւը յագեցնելու համար, այսօր սիրոյ Քոմիթէին է, որ միևնոյն բաժանումը կը չահագործէ, կարգ մը պաշտօնա-

մոլներու անմիտ քմայքին գոհացում տալու համար։

Մեղք է Հայրենիքին։

Վեց ամսուան կարկամութիւններն ու տարտամութիւնները, վեց ամսուան մէջ ազատութեան անունով գործուած բռնաւարումները, վեց ամսուան մէջ երեան եկած կուսակցական երեսներն ու intrigueները պէտք էր ցարդ Ձեզ ու մեզ համոզած ըլլային, թէ մենք մեր իսկ ձեռքով կը խանգարենք մեր ներքին վարչական մեքենային սարքը, և մենք մեր իսկ ձեռքով մեր հզօրացումը, մեր կենդանացումը, մեր վերածնութիւնը կը խափանենք, չըսելու համար, կը խեղդենք։

Մեղք է Հայրենիքին . . .

Աթանա

ՏՐՈՒՇԵՂ. ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

Անազնիւ Միջոցներ

Մեր հանրային գործիչներուն, մեր յեղափոխական կուսակցութիւններուն մասին չատ մը քննադատութիւններ եղան և պիտի ըլլան։ Ո՛չ մէկ անհատ, ո՛չ մէկ հասարակական մարմին անսխալական ըլլալու յատկութիւնը կրնայ ունենալ։ Ցիրանական առածի մը հետևելով, ըսենք թէ «Դիւրին է քննադատելը, բայց գործելը գժուար»։ Մանաւանդ ելնելով խօսքերնիս հայոց քաղաքական գործիչներուն, ընդունինք որ եթէ հրապարակ նետուող անձնասուրութիւնը պահանջուած յատկութիւնները չունէին՝ ատիկա կը նշանակէ թէ հայ ժողովուրդը վերջացող դարուն մէջ չի կրցաւ իր մէջէն արտադրել անձեր որով ազգին քաղաքական դրկը ձեռքերնին առնելով յաջողէին զանի առաջնորդել փրկութեան նաւահանգիստը։ Բաւական չէ ըսել թէ «կարող մարդիկ» հրապարակ չիջան, բաւական չէ ըսել թէ Թուրքիոյ բռնապետական րէժիմը և հայ յեղափոխականներուն ձախորդ քաղաքականութիւնը չէզոքութեան դատապարտած էին տաղանդաւոր ազգայիններ։ Նախ, երբ մարդ մը հանրային գործիչի կոչում ունի՝ ի՛նչ որ ալ ըլլան զինքը չրջապատող պարագաները, հրապարակ կը նետուի, և երկրորդ, ահաւասիկ 6-7 ամիսէ իվեր Թուրքիոյ մէջ ազատութիւն ունինք, ո՛չ Սուլթան Համիտի ո՛չ ալ կարմիր յեղափոխականի վախը ունինք։ Ամէն դատակարգի ազգային «գործիչներ», ամէնէն երկչոտներն անգամ հրապարակ նետուեցան, բայց այդ ամենքին մէջ չը գտանք, չի գտնուեցաւ տակաւին մէկ հատ որ կացութիւն մը փրկելու, ժողովուրդ մը առաջնորդելու ձիրքերով օժտուած ըլլար։ Ասիկա ո՛չ յուսահատական ո՛չ ալ զարմանալի է. մեզմէ չատ աւելի

բազմամարդ և չատ աւելի քաղաքակրթուած ցեղերու մէջ անդամ, հանճարեղ մարդիկ հազուագիւտ են և գրեթէ կան որ անոնց մէջ բնաւ չեն ծներ:

Ուրիշն քաղաքական սխալները, թէեւ ցաւալի, բայց բնաւ յուսահատեցուցիչ չեն կրնար ըլլալ որքան ատեն որ մեր հանրային գործիչներուն բարոյականը, նկարագիրը ամեն կասկածէ վեր է: Դժբազդաբար, ելեկ մտահոգութեան արժանի պարագայ մը կայ՝ այն ալ մեր գործիչներէ և կուսակցութիւններէ ամենց նկարագրի աղաւաւթիւնն է: Ազգ մը կրնայ սխալներ գործել և միեւնոյն ատեն չարունակել իր գոյութիւնը, բայց երբ անիկա անբարոյականացած է, երբ անոր մտաւորական կեանքը փտած է՝ պիտի դատապարտուի կորսուելու, որքան ալ ընտիր ձիրքերով օժտուած ըլլայ: Անշուշտ ամեն ազգ իր այլասերած զաւակները ունի, մարգկութիւնը ինքնին մաքուր ըլլալէ չատ հեռու է և հայերը չեն որ բացառութիւն պիտի կազմէին ընդհանուր մարդկութեան մէջ: Եւ սակայն, անոնք որ յանախնութիւնն ունին հաւաքական մարմնի մը, կուսակցութեան մը պահերն ըլլալու, անոնց համար ներելի չէ ազատ նկարագիր ունենալ, թէեւ ներելի ըլլայ մտքի ամոմոփակութեան հետեւանքով քաղաքական սխալներ գործել: Այս տողերը գրողը ժամանակաւ համեստ գործունէութիւն մը ունեցաւ յեղափոխական կուսակցութեան մը մէջ: անկից, իր պատկանած կուսակցութեան պարզ անդամներուն քով չատ մը նկարագրի թերութիւններ տեսաւ, բայց ո՛չ գարմացաւ ո՛չ ալ յուսահատեցաւ, ու միայն ա՛յն ժամանակ քաշուեցաւ երբ կուսակցութեան վարիչներն իսկ նկարագրի աղաւաւթիւններ ցոյց տուին: Նկարագրի աղաւաւթիւնները այլազան ձեւերով իւայտ եկած են մեր գործիչներուն մօտ. անոնք անցած են մարդկային յատկանի թերութիւններու ամբողջ փուլերէն, բայց ինչ որ ինձի համար ամենէն վտանգաւորը կը նկատեմ, ա՛յն ալ ծածուկ մոլութիւնն է:

Այսպէս, երբ գործիչ մը մատնիչ է, երբ գործիչ մը դաւաճան է, երբ գործիչ մը գող է, գրպարտչրմ է, չուտով մերկապարանոց կ՚ըլլայ իր ընթացքը և հետեւաբար իր գործած չարիքը կը սահմանափակուի: Բայց այս սովորական չարիքներէն զատ և անոնցմէ դուրս, մեր գործիչները ուրիշ խոշոր և այլապէս վնասակար մոլութիւն մը ունին: Այդ մոլութիւնը կը կայանայ երևնց ո՛չ-գործարարիկից գործիչները, կուսակցութիւնները անուանարկելու մէջ: Աղնիւ պայքարի ըմբռնումը գոյութիւն չունի մեր մէջ: Ինչպէս յոդուածիս սկիզբը ըսի՝ ո՛չ մէկ գործիչ կամ կուսակցութիւն յանկնութիւն ունի անսխալական ըլլալու, բայց և այնպէս իւրաքանչիւր հանրային գործիչ՝ սոսկ իր պատկանած քաղաքական կուսակցութեան ուղղութիւնը օգտակար և տարբեր կուսակցութիւններէ

ընթացքը սխալ կամ վնասակար կը գտնէի. խո՛սա բարի Թո՛ղ այն աստն փոստերով, ապացոյցներով կուզի այդ միւս կուսակցութեան կամ գործիչին դէմ, թո՛ղ ընթերցողը երկու կողմին ալ տեսութիւնները, փաստերը լսէ՛ և ինքնիրմնը համոզում մը գոյացնէ ինպատ այս կամ այն գործիչին, այս կամ այն կուսակցութեան։ Այսպէս չէ որ կը չարժին սակայն մեր հանրային գործիչները, այս ուղղութեան չեն տեսեր մեր կուսակցութիւնները։ Քանի տարիէ իվեր յատկնութիւնն ունեցան կարծիքի ազատութիւն քարոզելու, բայց իրենք առաջին հարուածը տալ կը նկրտին նոյն այդ մտքի ազատութեան. կուսակցականութիւնը, չափաւոր և իմաստուն սահմանի մէջ յարգելի և օգտակար ոյժ մը, այլասերած է դէպի կուսակցամոլութիւն և հետևաբար դէպի նկատակլի անբարոյականութիւն բաւական է որ մէկը որոշ կարողութիւն մը ունենայ և ձեր կուսակցութեան չի պատկանի, միանգամայն չէք իսկ անցնել անոր պալավարներուն դէմ գաղափարով կռուիլ, այլ կը չանաք վանի ծաղրելի, վարկաբեկ ընել, անոր անհատական կեանքին մէջ մտնել, վանի անցնել, ընկերութեան առջև գատապարտելի մէկը ներկայացնել, իր համակիրներուն կասկածը տալ իր վրայ, ցոյց տալ թէ իր պատկանած կուսակցութիւնը վարկաբեկ անձերէ կը բաղկանայ ևյլն։ Եւ այս ամենքին մէջ Գաղափարը, Ուղղութիւնը կը մոռցուի. կուսակցամոլը իր նպատակին կը հասնի. հասարակութիւնը «սևացրած» անձին վրայ կասկածանքով կը նայի և անոր արտայայտած տեսութիւնները կ՝արհամարհէ։ Եւ կը պատահի որ ամենէն ազնուական, ամենէն մաքուր գործիչը յանիրաւի կը բամբասուի պարզապէս հանրային կեանքի մէջ մտած ըլլալուն համար. իսկ հասարակութիւնն ալ, իր պարզմտութեանը մէջ, չարամիտ կուսակցամոլներուն էնթրիկներուն զոհուելով՝ չի կրնար օգտուիլ իր չահերը ճշմարտապէս ըմբռնող անձնաւորութեանց գործունէութենէն։ Երբեք ուրիշները իմ անձովս չեմ զբաղեցած և չեմ ալ ուզեր զբաղեցնել. բայց 1895 էն մինչև 1902 Ադեքսանդրիոյ մէջ ունեցած արկածալից կեանքս կարծես թէ ամենէն որոշ ապացոյցը կը ներկայացնէ կուսակցամոլութեան մէջ գործածուած անազնիւ միջոցներու։ Եղաւ ժամանակ մը երբ տեղական և յեղափոխական կեանքի կուսակցամոլներ ամբողջ քաղաք մը իմ դէմս հանեցին, ուսերս ծանրացնելով այնպիսի ամբաստանութիւններով, այնպիսի անպատուիչ քսութիւններով՝ որոնց հանդէպ լինի ուրիշ բան չէր մնալ ընել բայց եթէ ինքզինքս Նեղոս գետը նետել, թէ որ փիլիսոփայի միտք և բարոյական կորով ունեցած չըլլայի։ Այդ հակառակութիւնները սակայն հրաշիւք լման փարատեցան այն օրէն երբ հանրային կեանքէ քաշուեցայ, և անոնք որ նկարագրիս մասին կուսակցական տեսակէտով ամենէն աղտոտ տարաձայնութիւններն ըրած էին՝ անոնք առաջիններն եղան լաւա-

գոյն բարեկամներս ըլլալու եւ ես ներողամիտ գտնուեցայ իրենց, ցաւելով հանդերձ մարդկային նկարագրի այս տխուր երեւոյթին վրայ որ կրկնապէս արժանիթ էր ըստ որում հանրային կեանքի մէջ երեսուն կուգար։ 1902 էն մինչեւ այսօր չատ հանգիստ կեանք մը ունի, չատ խոյծեր մատուցուեցան ինծի այդ ժամանակամիջոցին մէջ այս կամ այն մարմնին պատկանելու համար, խոյծեր զոր մերժեցի եւ պատահեցաւ որ Հ. Մ. Ը. Կուսակցութիւնը համոզումներուս համաձայն գտնուած ըլլալուն համար, անդամ արձանագրուեցայ այս տարի չիշեալ քաղաքական կուսակցութեան։ Դիտէ՞ք ասկայն թէ ինչ պատահեցաւ երբ իմ այդ անդամակցութիւնս հրապարակ հլաւ։ Օսմ. Բարլամէնթի բացումը սպնելու համար օսմանցի պատգամին զանազան ներկայացուցիչներէն հանդէս մը կազմակերպուած էր եւ այդ հանդէսին Թօմլիթէի անդամները, բաղարն աղ օsար եւ ինծի անձնապէս ծանօթ, խնդրած էին որ հայութեան բանախօսութիւն մը արտասանեմ չիշեալ հանդէսին մէջ, բան մը զոր չէի մերժած եւ սակայն հաշուի առած չէի թէ այդ բանախօսութիւնը արտասանած միջոցիս Հ. Մ. Ը. կուսակցութեան մէկ անդամն էի, ուստի եւ պէտք էր որ տարբեր կուսակցութեան մը կոչմէն յրնտպատուէր, պախարակուէի եւ ինծի ըսին թէ Պուլկարիոյ մէջ հրատարակուած «Ռազմիկ» թերթը չեմ դիտեր ինչ ծագրական յօդուած մը հրատարակեր է իմ բանախօսութեանս մասին, յօդուած զոր չի կարդացի իսկ, անոնցմէն մէջ վարժուած ըլլալով այդ կարգի անաղնիւ հարուածներու, նամանաւանդ սըրոտած ըլլալով թէ պէտք չունիմ ինքզինքս Եգիպտոսի հայերուն նորէն ճանչցնելու, որոնք զիս տասն եւ չորս տարիներէ ի վեր կը ճանչնան։

Բայց եթէ զիս չի ճանչնային իսկ եգիպտահայք, դարձեալ չպիտի զիջանէի ինքզինքս անոնց առջեւ արդարացնել կամ չքմեղել, որուան ըլլալով որ անձնական արժանապատուութիւնս պիտի բռնադրէր կուսակցամոլութենէ դրդուած ազատ նկարագիրներու առջեւ արդարացումի ստորնութիւնը չունենալ։ Բայց իմ դէպքս մանաւոր դէպք մըն է եւ չարժէր որ անոր զբաղեցնեմ «Մամուլ»ի ընթերցողները։ Աւրհնօք որքան հանրային գործիչներ կան, ինծմէ հազար անգամ աւելի օգտակար եւ արդիւնաւոր, որոնք միւնոյն դիրքին մէջ կը գտնուին. արդեօք որքա՞ն «անազնիւ միջոցներով» կուբը ընդհանրացած է մեր հանրային կեանքին մէջ։

Կուխ՝ որ թէեւ ոգիէն համար չափով մը արդարանալի, բայց եւ այնպէս մահացու մեղք է, ըստ իս, ինքզինքին զարգացման համար։

Աղեքսանդրիա

ԼԵՒՈՆ ՄԿՐՏԻՉԵԱՆ

ՊԶՏԻԿ ՊԱՏԿԵՐՆԵՐ

Ա.

ՓԷՇԻՄ, ԻԶԶԷԹ ԵՒ ԸՆԿ.

Կար ատեն մը, ասկէ ոչ չատ առաջ, ուր Թուրքիան՝ հին Օսմանցիներուինը չէր, ոչ իսկ Թուրքերունն էր, հրէշային բէմիմին ատենն էր ատ ուր բռվանդակ Թուրքիան, ողորմելիօրէն կաշկանդուած, բաժնուած էր երկու տարբերու մէջև. արնաուռա և արաբ Արաբները հինէն իվեր նրբամիտ, խորամանկ, խելացի մարդիկ, ձեռք առած էին երկիրին ամբողջ վարչական մասը. արնաուռտները՝ ի լուծ քաջ բայց անզարգ մարդիկ կ'իյնէին ուրիշի խրեներ սուրին ծայրովը, զինուորական ծպտումի տակ մէկ օրէն միւսը փոչյանալով, մարաջախտ դառնալով և իրր թէ կայսեր անձը պաշտպանելու հովերը տալով իրենք իրենց Ֆէրման փոչյի,— Թունդ արնաուռտ մը,— հնդամեայ հպարտութիւնը բացառութիւն մըն էր լոկ, որ կրկին չէր հակասեր հաստատուած կարգերուն, քանի որ ան նորէն իր հրահանգը կ'առնար արաբ Իզզէթէն. Այս գազանը, ոստիկանութեան նախարար Շէհիմը, Մէշհամէներու ղեկավարը և դեռ չատ ուրիշներ, արաբ աւազակախումբը կազմած էին, իրենց ափին մէջ ունենալով համօրէն Թուրքիոյ կեանքն ու քսակը։ Առանձ պալատական մարքիավէլլութեանց ուղեղը կը ձևավորէին. իսկ արնաուռա փոչյաններու ու զօրքերու բազմութիւն մըն ալ զինուորական արիւնկզակ վարչութիւն մը կազմած էր պատառան մէջն ու չուրջը և անոր երկաթէ ճնշող բազուկին դերը կը կատարէր։

Այդ չատէտ անիծեալ ու արհ սւրալի, երկարատև չրջանին Թուրքիա, կամ աւելի ճիշդ է ըսել, Պօլիս, երեք հզօր Սուլթաններ կը անուշանէր իր մէջ։ Մէկը անեւևոյթ Սուլթանը, ան՝ որուն համար հազար ու մէկ տատապէներ կը պատմուէին բերնէ բերան, գաղտագողի և որուն՝ ուրթաթէ ուրթաթ հազիւ քանի մը հոգի քիթին ծայրը տեսնելու կը չայողէին։ Չար ոգի մը կ'երևակայէինք զինքը այն ատեն, սևաթոյր բու մը որ թռուած Պէչիկթաչի բարձունքին վրայ, տատասող Թուրքիոյ վրայ կը թափէր աղետաբեր իր վայոյը։

Երկրորդը Իզմիթ փաշան էր, որ Արեւելեան գատարանի կա-չագ ուտող քրիստոնեաներուն խղճմ անդամը, զոր Իպրահիմ Սուլ-թան ակած էին յորջորջել Վերջերս. ան ալ շուքն էր առաջինին անոր պէս ան ու դաժանադէմ, անոր պէս ցած հասակով, անոր պէս մոլեռանդ, անոր պէս միտնձան ու անկէ յաւէտ անբաժան։ Երկ-րորդ սենեկապետ ու երկրորդ քարտուղար մը ինք, ամէնքը, բայց ամէնքը. նոյնիսկ առաջին սենեկապետը ու առաջին քար-տուղարը կը դողային իրմէն. չարութեան, նենգութեան, բարբա-րոսութեան մարմնացումն էր ան։ Երրորդը Ֆէհիմ փաշան էր, իմա-զաւորին աչքին լոյսը, անոր կռինընկեր ու հանդերձապահ Իսմէթ պէյին ազան, արիւնարբու անասուած, գեհենային Ֆէհիմը, որ ամէն ուրեք էր, անեւոյթ Սուլթանին երեւցող Սան էր, ամենա-սեւ խորհրդանշանն էր։

Ֆէհիմը, Աստուծոյ այդ պատուհասը, ո՞վ չէ տեսած իր կեան-քին մէջ գէթ մէկ անգամ մը։ Բերայի շիտակէն երբ կ՚անցնէր այդ հրէշը, մարդ կոխտելու աստիճան սրընթաց իր կառքով, կիները ու աղջիկները բոլոր ներս կը քաշուէին պատուհաններէն, նոյնիսկ եւրոպացի կիներն ու աղջիկները, որոնք հին օրերուն՝ կրնային առանձնաշնորհեալ ու երջանիկ դասակարգ մը սեպուիլ Թուրքիոյ մէջ, որովհետեւ այդ վիժած գինուորական հրամանատարը, իր թէ Ֆէրիքը, պատշաճութիւն, Եւրոպայէ վախ, դիւանագիտական կնճռոտութիւն ու նմանօրինակ նրբութիւններ չէր բաներ, իր թէ ինք ալ իր թագաւորին պէս ըլլար անպատասխանատու ու նոյնական անձնաւորութիւն. բոլոր հրիկ մարդիկ պլուխին կը խոնարհեցնէին և վայրկեան մը կ՚անչարժանային, որպէս զի չար ոգին անցնէր անհետանար. իր ներկայութիւնը վերահաս աղէտի մը հոմանիշ էր։ Իշխանութեան ինչ անեւեւակայելի զեղծում, ինչ-տուած իմ. Ամենանզուտ, ամենավայրագ, ամենաոժոխային կամք մը միայն ու աւիրկս անվրէպ պիտի տիրապետէր ու գոհա-ցում պտներ, իր ամէնէն քաղցնելի ու գահավէժ յղացումներուն մէջը։ Ազատ ազգիկ մը տեսաւ և իր գազանային կիրքը բորբոքե-ցաւ, իրը պէտք էր ըլլար ան անպատճառ, անգամ մը գէթ. ազ-նար աւարկայ մը տեսաւ ու հաւնեցաւ, մատին ծայրովը սրտուած հրաման մը կը բաւէր որ անմիջապէս իր սեպհականութիւնը դառ-նայ ան և աւուն աւարուի առանց ոչինչ վճարելու. հարստութեան, դրամի հոտ մը տուաւ տեղէ մը, վայրկենապէս աւիւծի իր բուժի-նը կը պահանջուէր անոր տիրոջմէն, ամենաբացարձակ իրաւունքի մը պէս և վայ անոր որ պիտի ընդդիմանար, իրլայ քրիստոնեայ, թուրք, եւրոպացի, պաշտպանեալ, քնաւ կարեւորութիւն չունէր։ Եւ ըսել թէ հոս չատեր կային դեռ որ կը դժուարանային հաւա-տալու, Հայաստանի խորերը, քիւրտերուն նմանօրինակ արարքնե-րուն։

Տգեղ ու ահեղ տարաձայն մը, այդ հրեշային հերիքը. անապին վար մը ու անսահման հակափոր մը, ծուլութեան ու մեղկութեան մէջ խզոտած, կուրծքին վրայ բարդ բարդ կախուած լիսեղիկ չբլլինք մը առանց վիզի, կիսախոփիկ նոգկալի անուքիւն մը և սարիւնոտ, պայթուցիկ, մոլեկան աչքեր։ Սև գէմքին վրայ, կասկարմիր գլանաձև ֆէս մը, հեաչող կուրծքին վրայ պոռոտ կանանչ փողկապ մը որ օձի պէս կը փաթթուի իւզոտ ու խոյլ պարանոցին, բաց կապոյտ անդուսպ ժիլէ մը որ կը տատանի փարին ալեկոծութեան վրայ, քրէմ տափատ մը այլանդակ դծաւորութեամբ և մանիշակագոյն կաշիէ գօշիկներ՝ կունտ ոտքերուն անցուած, ինչ քարիքաթիւր, ինչ գանգուած իրան, ինչ անճաշակ տարազ և ինչ տգեղ երեսյթ, Աստուա՛ծ։ Սատանան ինքն իսկ է կարծես և ոչ ուրիշ քան։ Եւ գոյներու բոլոր այդ թոհուբոհը, հապուշածքի բռվանդակ այդ խայտառակութիւնը, տգեղութեան դիւային այդ ծաղուածութիւնը դրէ՛ք կարմիր սնդուսով խարխօնէ նզած հիանալի բայց պոռոտ բաց կառքի մը մէջ, ուր ընկողմանած, լկտած՝ ահեղ ճիշտը. կը սոնրայ այդ սոսկալին։

Մարդկութեան դիրքը՝ ադամանդի հրաչալի տուփի մը մէջ։

Ֆէնէր-պահճէի մէջ կը տեսնամ դինքը առաջին անգամ այդ կերպարանքով ու այդ չրջոնակով. կառապանին քովը սպասեակ մը՝ բարև լունած, հանէն երկու ձիաւոր թիկնապահներ, քիչ մըն ալ և ահա չորս ձիով պիտի քաշել տայ ինքզինքը անդգամ ու վսեմափայլ բոլոր։ Բոլոր կառքերը կանգ կ՚առնեն իր անցքին վրայ և ամէն մարդ, փէշը փէշին վրայ բերած, երկիւղածօրէն, վայրահակ աչքերով բարևի կը կենայ. քրիստոնեայ ու թուրք կիները հաւասարապէս. կարծես նոյն վայրկենին յափշտակուելու ու գիշատուելու վախով, եղած տեղերնին կը սահմռկին, կը գամուին, կը մնան։ Տեղ մը, երեք թուրք պաշտներ, որոնց մէկը ծանօթ լրտես մը, ծունկի վրայ կուգան և այնպէս բարևի կ՚սպասեն. սինլգոլնե՞րը։ Հրէշ-փաշան ոչ միայն կը բարևէ զանոնք գոհունակութեամբ, այլ կը բարեհաճի իր քովը կանչել լրտես պարոնը և հրահանգներ տալ. օ՜հ ինչ մեծ պատիւ։ Եւ կառքը կը չարունակէ ընթանալ իր կիսաստուածավայել պատիւներուն ընդմէջէն. ինչ անդին, խեղճուկ ու պարզամիտ ուրիշ թուրքեր, ով գիտէ ինչ կարծելով, իրենք ալ ծունկ կը չոքեն Աստուծոյ չուքին չուքը ողջունելու. ու բարևին արժանանալու համար։

Պարզապէս կը պղտկին, կը տարտափէին իրմէն։ Ան չէր որ տասկէց տարիներ առաջ, գեռ ակնհակ հարիւրապետ մը, գինուժութեան մէջ լռնուած գրասի մը հեռանքով տասնը ոտքը հոգի զարկած էր Բերայի մէջ։ Այդ գեռ նախնական վարժութիւնն էր. անկէ իվեր անպատիժ մնալով, ի՛նչ հարիւրաւոր տասնեակներու լեշը փռեց ան։ Հաւատաք, օրէնք, իրաւունք չէր ճանչցող զարհու-

բելի անօրէն մըն էր ինքը. ամէն բան իրն էր. ամէն բան կրնար ընել. ամէն քամակներ պէտք էին ծռիլ իր առջեւ։ Վախկոտ ու պահուըտած բռնաւորին, համարձակ ու ամենուրեք կրկներեւոյթն էր ան, և կարծես եկած էր ճիշդ իր տեղին աշխարհ, ինքնակամ բերդարգելականին բացակայութեան մեծ պակասը լրացնելու համար։ Ջրհանկիրներու, իշուհանպէյիներու, անոպոյ արաբածներու, ոճրագործներու ամբողջ չոխտաներ կազմակերպած էր իբր լրտեսական վաշտ. և ինք կը թագաւորէր անոնց վրայ, անոնց միջոցով։ Ջրհանկիրներէն մէկը օր մը քմհաճոյքը ուզեց որ մէկ անգամէն հազարապետ անուանել տայ և յաջողեցաւ. սպարապետը իր բովանդակ հեղինակութեամբ մէջ ընդվզեցաւ. վերջապէս զինուոր էր ժարդը. հազարապետը զրկուեցաւ իր նորատաց, աժան աստիճանէն, բայց տեղ փոխարէն քաղաքային խիստ կարեւոր ժողովի մը անդամակցութեան կոչուեցաւ ուղա եվվելիի աստիճանով, ու լեցուն ամսաթոշակով։ Ատոնց հաչիւը չիկայ բնաւ։ Անօրինութեանց, արհնհեղութեան, գրաւումներու, սրիկայութեանց, մարդկային տարբրականի իրաւունքներու բռնաբարումներուն սահմանը լեցաւ ու անցաւ։

Ու վերջապէս քշուեցաւ Պոռսա, հոն՝ նոյն անիրաւութիւններըը, նոյն գրաւումները, նոյն բռնաբարումները ընելու համար։

Օր մը բարեկամներէս երիտասարդ-թուրք մը ինքզինքիդ ըրաւ ճիւղը, իր մէկ հանդարտ ու բնաւանի վայրկեանին։ Հետզհետէ մտերմացութիւններու հոսանքին անձնատուր, անուշ անուշ ան սկսաւ պատմել իր կեանքը, դուրս տալ անոր բովանդակ արհաւիրքը, ժահրը, պատնութիւնը և տխուր գործունէութիւններ ընել իր ապագային մասին։ Ըսաւ թէ ինչպէս դեռ շատ պզտիկուց վարժեցուցին զինքը այդ գարշելի գործին, ինչպէս իր մէջը արմատախիլ ըրին ամէն զգացում, ամէն պատկառանք, ամէն արդարութիւն. թէ ինչպէս դրկեցին իր վայրագ բնակիչները, բռնաբարումներու, բարբարոս տիրապետութեան վայելքը ու ծարաւը ներարկեցին իրեն, վերջապէս ինչպէ՛ս հասցուցին զինքը իբր բռնապետութեան ահարկու գործիք մը, և անսահման զգուիլերէ մը կլսորող մէկու մը պէս, պիտնալով հանդերձ իր գահավէժ ու կործանարար գնացքը, կը շարունակէր թռուալիլ, անկարող՝ այլ եւս ինքնագոսպումի ու ճակատագիրին անձնատուր։ Պատմեց թէ ինչպէս, առաջուց իմիր ամէն օր, բայց մանաւանդ ամէն ուրբաթ, մահուան դողերու կոսկար ինք, մինչև որ թագաւորը կ՛երթար մզկիթ ու կը վերադառնար ողջ առողջ, ինչու որ բացարձակ կը գուշակէր թէ, թագաւորը եթէ մնար կամ բռնապետութիւնը տապալէր որ և է կերպով, այն վայրկեանէն վինքը բզիկ բզիկ պիտի ընէին։

Այս բոլորը պատմեց մեզ երիտասարդ-թուրք բարեկամս, Յուլիս 11էն առաջ և ահա անկէ քիչ վերջը կէտ առ կէտ կը կատարուէր անագնային գուշակութիւնը։ Ինչ լաւ կըլլար եթէ իր

այդ ինթըլիւն ու խիտ չահեկան տպաւորութիւնները ամբողջովին հրատարակութեան տար թուրք բարեկամս ոչ կրնչ չալծել ալ պիտէ։ Ու այդ հրատարակութենէն պիտի երևար որ, մինչև մէկ ուսումնական անպատասխան տող ու մոլորեցուցած գործիքներ էին բոլոր այդ արհաւիրքները, սկսեալ արիւնարբու չէրքէզ հասանններէն, արնաւուռ կանիներէն մինչև քիւրտ Շամիլները, ապահ Նէճիխները, Ֆէհիմները, Շէֆիքները, քանիորոյ դարու այդ եճնիչէրինները, խեղճ, ցաւատանջ ժողովուրդին այդ մղձաւանջները, ամէնքը՝ միակ, սարսափելի, մաքիավէլեական, սադայելական կամքէ մը ծնած ու մանաւանդ անկարաններու մէջ ոռոգուած, ուռճացած, փայփայուած, հասցուած ու արձակուած քոյսպատուհասներ։

Մտածել գիւցազին համար, ինչ ահաւոր փորձութիւն քան այդ սոսկալի ոճիրներուն, սիրտ պատռելու, կիսատատուածութեան փորձութիւնը։ Ամէնուն հարստութիւնը, աշխատութիւնը, խելքը, ուժը, ինչքը, աղտոտութիւնը, վայելքը ամբողջ քու տրամադրութեանդ տակն են։ Խիղճ, իրաւունք, արդարութիւն, սեպհականութիւն փուճ բառեր են միայն։ Փարիսեւութիւն, չատկութիւն, հաճոյք, կին, հարէմ, վայելք, յղիանք, հեշտութիւն, կեր, արբ եւ ուրախ ըլլ։ Բայց ինչ մանաւանդ հաճոյք, ինչ տաժանելի վայելք, ինչ դառն հեշտութիւն։ Ամէն վայրկեան վտանգ, փորձանք, երկիւղ ու անէծք կը չրջապատեն ոտնատակ զեղծանողը և օր մը չէ օր մը թըշնամականօրէն կը գլտորի վրէժխնդրութեան երկաթէ ներքաններուն տակ ճզմուելու, չախչախուելու, բզքտուելու, և արիւնի ու ցեխի ահռելի խառնակոյտ մը ձևանալու համար, առանց աղօթքի, առանց գերեզմանի, լէշի պէս կոյուղիի մը մէջ նետուելու ու պիշակերներու իսկ նողկանք պատճառելու աստիճան։

Ինչ դաւաճան, բայց մանաւանդ ինչ վրէժ։

ԶԻՆՈՎԻ - ՍԱՐԱՖ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆ

ԱԲԷԼԵԱՆ–ԱՐՄԷՆԵԱՆ

ՏՕՔԹՕՐ ՇԹՈՒՐՄԱՆ

Իպսէնն անձամբօք մը չէ գրական աշխարհին։ Սկանտինաւեան այս հզօր միտքը զոր ամենք Շէքսպիրի բարձրութեան կ'տանին, իրաւամբ հիանալի տպաւորիչ մ'է, խորունկ միտք մը և հոժիկու իմացականութիւն մը, միևնոյն ժամանակ ըլլալով նաև զգայուն բանաստեղծ մը։

Իպսէնի վրայ երկար ուսումնասիրական վերլուծում մը հրատարակած ենք Տիար Ա. Նաւարեանէ՝ Ա. Մանուկի 1904 տարուան ութ դանազան համարներու մէջ, ուր երիտասարդ գրագէտը յանգած է հայ իմացողութեան ներկայել Իպսէնի անունն և անոր գործերը։

Ահա Իպսէնի ծանօթ դործերէն «Տօքթ. Շթոքմանն» էր զոր կը ներկայէր հայկական թատերախաւսքը անցեալ կիրակի գիշեր։

Դիմաւոր դիրակատարը, այն որ մարմնացուց Տօքթ. Շթոքմանը՝ Տիար Ց. Արէլեան պարզապէս հրաշալի էր իր դերին մէջ։ Ժողովրդի օգուտը, հայրենեաց սէրը, մանաւանդ չահերը անսահմանելու իր ակզբունքը, ամբոխին, մեծամասնութեան, տգէտ ու ռամիկ խաւժանին պէտ մաքառելու բարձր կորովը պատկերացուց ինչպէս որ հարկ էր, ընակատօրէն, առանց ճիպի, աւելորդ ձևերու, կամ անհարկի չափազանցութիւններու։ Պ. Արէլեան՝ գիտակցօրէն կ'կատարէր Տօքթ. Շթոքմանի դերը, ըմբռնած, վերլուծած, մարսած էր Իպսէնի այդ տիպարը, իր մտածումներուն մէջ բարձր, իր ձևնարկներուն մէջ յամառ, իր սկզբունքներուն գերի, իր չահերն ու ընտանիքը զոհելու և ստրատիր, անօթի, մերկ մնալու յանձնառու եղած։

Տօքթ. Շթոքմանի եղբօր Բէթէր Շթոքմանի — որ միանգամայն քաղաքապետն է և որ առաջին հակառակորդը կ'հանդիսանայ իր եղբօր՝ գործադրութեան չդնելու համար անոր ծրագիրը, որ երկրին զարդացում և մարդկային ընկերութեան օգտակարութիւն պիտի բերէ,—դերը կ'կատարէր Պ. Ոսկանեան, ինքնահաւանութեան,

եսասիրութեան, բռնակալութեան ճչմարիտ տիպար մը՝ որ կար. ծեա մանաւորապէս աչխարհ եկած է ճչմարտութեան ձայնը խեղդելու համար։ Պ. Ոսկանեան որ լաւ արուեստագէտ մ'է և մեծ ապագայ մը կ'երկարի իր առջև, այս խաղին մէջ արդարացուց իր չուրջ չինուած համակիր մթնոլորտը։

Իսկ Պ. Արմէնեան ու Բերոյեան լաւ դաս մը տուին խմբագիրներուն, տպարանապետերուն, իայտաւակելով զանոնք իրենց երկդիմի ընթացքին և չեղչելուկ փոփոխական կարծիքներուն համար։

Պ. Բերոյեան յաչող, կարող դերասան մ'է, ամեն տեղ կրցաւ ցոյց տալ իր ճկուն ու պիտակից դերասանի խմորը, մանաւանդ ծերունիի դերերուն մէջ միչտ առաչնակարգ դիրք մը բռնից Աբէլեան – Արմէնեան խմբին մէջ։

Մէկ խօսքով Տօքթ. Շթոքմանի ներկայացումը յաչող անցաւ և լաւագոյն պայմաններու մէջ. թէ Իզմիրի հայ ժողովուրդը կըրցած ըմբռնել ու թափանցել անոր ոգին, հաստատական պիտի ըլլայ մեր պատասխանը։ Շատ լաւ դասեր կային անոր մէջ, լուրջ խրատներով և ցնցող ճչմարտութիւններով համեմուած. Իզմիրի հայ ժողովուրդը որ ընդհանրապէս գիտակից տարբերէ կ'բաղկանայ բարեբաղդաբար, տարակոյս չունինք թէ անոր հոգեբանութեանը խորը թափանցել կարողացաւ, իսկ այն դասակարգը, որու դէմ կ'ընդվիզեր Տօք. Շթոքման, կրցա՞ւ հասկնալ իրեն տրուած դասը և կրցա՞ւ անկէ իրեն բաժին ընկած մասը քաղել, յուսանք, իսկ եթէ չքաղեց, կ'ցաւինք և շատ կ'ցաւինք . . . ։

Ո Թ Է Լ Լ Ո

Երեքչաբթի գիչեր Օթէլլո։

Ո՞վ չճանչնար, ո՞վ չէ կարդացած Շէքսպիրի գլուխ-գործոցներէն այս նչանաւոր ողբերգութիւնը. Օթէլլո . . . ։

Այդ գիչեր Իզմիրցիք յիչեցին ողբացեալ Ագամեանն որ առաջինն եղաւ Իզմիրցւոյ ծանօթացնող Շէքսպիրի խաղերէն գլխաւորները։

Խաղին կարևոր հերոսները, Օթէլլո (Պ. Աբէլեան), Իակո (Պ. Արմէնեան), և Տէզտէմոնա (Տիկին Արմէնեան) կրնանք ըսել թէ գերազանցեցին վիրաւ իրենց դերերուն մէջ։

Տիկին Արմէնեան՝ պիեմէց, գրաւեց ամբողջ հանդիսականները, հեզ, սիրատուչտ, անբիծ Տէզտէմոնան եղաւ, մանկական անմեղութեամբ մը իր սիրական Օթէլլոյին բոլորանուէրը, յափչտակուած անոր քաջագործութիւններէն, անոր վեհանձնութենէն, մոռնալով ընտանեկան յարկ, հայրական հաւանութիւն, իր խանչալի և իր Օթէլլոյին գերին դառնալու համար։

Եւ Օթէլլօ, այդ վայրագ մարբիտանացին որ դողդոջ մանկիկի մը նման կ՚կթռտէր իր սիրականին առջեւ, որու ակնարկին հանդէպ կ՚դղձկէր ու կ՚ծնրադրէր, երբ նախանձու չար ոգին ապրեցաւ իր սրտին ու հոգւոյն մէջ, գարձաւ հրէշ մը անասնձ ու անտրամաբան, արիւնաւշտ ու կատաղի, վրէժխնդիր ու կուրացած, արեան ծարաւի, սպանութեան անձնատուր. միակ սեհեռուն կէտի մը յատած, սպաննել իր Տէզտէմօնան. Պ. Աբէլեան այս խաղին մէջ ալ գրաւ իր ճարտարութիւնը և իր ձեւնարէցութիւնը, հոս ալ իր ճկնութիւնը ապացուցուց և եղաւ Օթէլլօ մը, այսինքն նախանձու մարմնացումը։

Իսկ Պ. Արմէնեան հրաշալի էր իր Իակօի դերին մէջ։ Օձ մը՝ խայթող, չուն մը՝ լիպող, բու մը չարագուշակ, ագռաւ մը՝ դայլայլելու ձախող փորձին մէջ։

Նենգամիտ, խաբեբայ, փայփայող, պղտոզ, սատիսօս, ճշմարտախօս, վերջապէս իմ մը որու թունալից լեզուն քանի մը բառերով և սոճթալի դողութեան մը ընորհիւ հիմէն խախտեց, տապալեց ու սպաննեց միամիտ Օթէլլօի սէրը, և մահ սփռեց չորս կողմ։

Պ. Արմէնեան՝ ինչպէս ըսինք՝ անզուգական էր իր դերին մէջ. Շէքսպիրի, Իակօի սիպարին յաղող ու կատարելագործեալ թարգմանը հանդիսացաւ բառին լայն իմաստով։ Արմէնեան այս առթիւ ալ ցոյց տուաւ իր արուեստագէտի հոժկոտ տաղանդը։

Պ. Պ. Բերոյեան, Ոսկան Հան, Ազնան ինչպէս նաև Տիկին Պուրժալեան իրենց դերերը կատարեցին այնպէս՝ ինչպէս որ հարկ էր, վերջապէս Աբէլեան – Արմէնեան հայկական թատերախումբը յաջողութեան մրցանակ մ՚ևս չահեցաւ Օթէլլօի ներկայացման առթիւ։

Եւ այս անգամ ասեղ ձգելու տեղ չկար թատերասրահին մէջ... վերջապէ՛ս...։

ՏԱՒԻԹ

Հինգշաբթի գիշեր «Տալիլա» ի պատիւ Ազն. Տիկին Դուրեան-Արմէնեանի՝ այդ ազնիւ և արժանիքի տէր դերասանուհւոյն որ հայկական խմբին գոհարներէն մին հանդիսացած է։

Երկու խօսքով ահա Տալիլայի նիւթը։

Անտրէա Բոսվալն՝ (Պ. Արմէնեան) տաղանդաւոր բանաստեղծ երաժիշտ մը, որ իր երաժշտական առաջին օբէրան պիտի ներկայացնէ հասարակութեան և այս առթիւ կ՚պիտի իր ծերունի երաժիշտ վարպետին Սէրթօրիուսի՝ (Պ. Բերոյեան) հրաւիրելու համար գայն այդ ներկայացման։ Այդ տեղ իր վարպետի աղջկան Մարթայի (Տկ. Անահիտ) կ՚բանայ իր սիրտը և անոր համար զգացած սէրը, սէր մը՝ զոր փոխադարձաբար կ՚զգայ նաև փոքրիկ աղջնակը։

Մինչ Սէրթօրիուս և Մարթա կ'մեկնին դէպի Թատրոն, վրայ կ'հասնի Կոմս Գարնիօլի, ազնուական գեղարուեստասէր մը (Պ. Ոսկանեան) որ պաշտպանն ու գնահատողն եղած է Անտրէա Րոսվայնի։ Այդ տեղ Անտրէա կ'քանայ իր պատպանին իր սիրտը և իր սէրը Մարթայի համար։ Գարնիօլի կ'ընդդիմանայ այդ ամուսնութեան՝ որովհետև չարագուշակ կ'համարի Անտրէայի տագնպին համար և կ'սկսի գովեստն ընել Էլէօնօրա իշխանուհիին, որու ուշադրութեան առարկան եղած է իրեն թէ Անտրէա Րոսվային, որ սակայն անդրդուելի է իր սիրոյն և որոշման մէջ։

Թատրոնին մէջ կ'ներկայացուի բանաստեղծ երաժիշտին հեղինակութիւնը, Կոմս Գարնիօլի օթեակի մը մէջ է՝ իշխանուհի Էլէօնօրայի (Տկ. Դ. Ալմէնեան), Ճուլիա Նարնի մարքիզուհիին (Տկ. Պուրժալեան), կոմսուհի Ռիլսօնի (Տկ. Սարգսեան), իշխան Քաչիչի (Պ. Ալլահվերտիեան), Մարքիզ սը Սօրաի (Պ. Ալիխանեան) հետ, և գովաստականն կ'ընէ Անտրէայի և անոր տագնպին։

Էլէօնօրա արդէն սկսած է հետաքրքրուիլ Անտրէայով և երբ Գարնիօլի իրենց օթեակէն ցոյց կուտայ երիտասարդը, արդէն Էլէօնօրա որոշած է իր վերին ընել գայն, և այդ նպատակաւ փունջ մը կ'նետէ Անտրէայի գտնուած օթեակը՝ և իրեն թէ սխալմամբ՝ թաշկինակն ալ միասին։

Անտրէա՝ որ սեսած է իշխանուհին, և անոր գեղեցկութեան հմայքով լեսած, այժմ բոլորովին գրաւուած է ու մոռցած իր նշանածը՝ անմեղ Մարթան, կ'ներկայանայ Էլէօնօրայի տունն ուշ ժամանակ, թաշկինակը վերադարձնելու պատրուակին տակ, սակայն գեղանի պչրուհիին ճանկին մէջ է այլևս, ազատում չունի, անոր ինչքն, սեպհականութիւնն ու վերին է միանպանայն, որ վանդակին մէջ բռնուած թռչնիկին պէս կ'ոստոստէ՝ սակայն միմիայն իր դիւցուհիին զգայնութեան տակ։

Սակայն Անտրէա կ'զգայ թէ Էլէօնօրա ձանձրացած է իրմէ, կ'զգայ թէ իր երաժիշտի տագնպը չորցած ու ցամքած է, և սմինասոսկային՝ հիւծած, մնչած է և կուրծքին տակ սկսած է ատելութիւն կուզէ փախչիլ այդ անիծեալ տունէն, կուզէ բժշկուիլ իր սիրուհիէն, սակայն այժ և կամք կ'պակսին իրեն։ Սէրը կ'կրծէ իր սիրտը, նախանձը կ'մաշեցնէ իր էութիւնը, իսկ Էլէօնօրա լոկ արգահատանք մ'ունի իր հնւսնդ սիրահարին համար, և սակայն այս արգահատանքը չկասեցնէր զինք հասարակ երաժիշտի մը անձնատուր ըլլալէ։

Իրաց այս վիճակին մէջ վրայ կ'հասնի Գարնիօլի, որ պաշտօնով կ'բացակայէր, գաղտագողի կ'մտնէ Էլէօնօրայի ընակարանը, Մարիէթթայէ (Տիկին Զապէլ) կ'իմանայ մասամբ եղելութիւնները, և պահուելով, ամեն բանի վերահասու կ'ըլլայ Էլէօնօրա իր հին տարփասորին ներկայութենէն զայրացած՝ որ կուզէ կորզել ձեռքէն իր

նախկին պաշտպանելը, կ'վռնտէ կոմսը սպառնալից, բայց կոմսը չկրնալով հանդուրժել այս նախատինքին, կ'պատռէ գաղտնիքի վարագոյրը և երեսին կ'նետէ անգեալի մէջ իր տարփուհին եղած ըլլալը։ Անարէա կ'այլայլի, իր պաշտելիին երեսին նետուած այս նախատինքը չկրնար մարսել, կուզէ յարձակիլ իր պաշտպանին, իր հօր, իր խնամակալին վրայ, սակայն կ'թուլանայ, կ'տատամսի, կ'դեղեւի, կ'չփոթի։ Կոմսը զայրացած կը մեկնի, իսկ Էլէօնօրա՝ առիթէն ու Անարէայի տկարութենէն ու թուլութենէն օգուտ քաղելով՝ լալագին կերպ ու պատիր դղջումով և հեկեկալով կ'խոստովանի իր անցեալի մէջ գործած սխալը ու ներողութիւն կ'խնդրէ Անարէայէ, որ պատրաստ է արդէն ներելու, այնքա՞ն տկար է իր կամքը ու այնքա՞ն հիւանդ է իր մարմինը։

Էլէօնօրա՝ այս կողմէն ապահով՝ անհանգստութիւն կեղծելով մինակ կ'թողու իր սիրահարը և կ'քաշուի իր ննջասենեակը։ Վրայ կը հասնի կոմսը, կուզէ համոզել Անարէան հեռանալու այդ անիծեալ տունէն, և ուրիշ միջոց չգտնելով, եթէ ոչ խօսիլ անոր իր նշանածին՝ Մարիէթայի վրայ, զոր իր ճամբորդութեան ժամանակ տեսած է հիւանդ ու հիւծած և մահուան դուռը հասած, և մինակ յոյս մը եթէ կայ զայն ազատելու, ինչպէս վկայած է բժիշկը, Անարէայի վերադարձովը հնարաւոր կրնայ ըլլալ։ Անարէա կամքի ոյժ մը կունենայ հեռանալու այդ անիծեալ վայրէն, բայց վերջին անգամ կուզէ իրեւ քաղաքավար մարդ հրաժեշտ առնել Էլէօնօրայէ, սակայն երբ կուզէ մտնել անոր սենեակը, Մարիէթթա արգելք կ'ըլլայ. վերջապէս ստիպման տակ կ'խոստովանի թէ իր տիրուհին տունը չէ և հասարակ երդիչի մը հետ կ'պօհանուի. այս Անարէայի սիրոյն վերջին հարուածը կ'ըլլայ, կուզէ վրէժ լուծել և սպաննել Էլէօնօրան, սակայն Գարնիօլի կ'մեղմէ անոր զայրոյթը և կ'յաջողի զայն առնել առնիլ պէսպի իր նշանածը։ Մինչ կ'դիմեն հոն, յանկարծ մեռելական թափօրի մը կ'հանդիպին և ծերունի Սէրթօրիուսի, որ իր աղջկան դիակը կ'փոխադրէ՝ անոր վերջին կամքին համեմատ՝ հայրենի հողը։

Անարէա այս հարուածին չկրնար տակաւ, կ'նուաղի ճամբուն վրայ իր լարեկամի թեւերուն մէջ, և ահա յանկարծ երգի ձայներ կ'լսուին, ամբարիշտ Էլէօնօրան է որ կանաչի մը մէջ ընկղմանած իր նոր սիրահարին հետ, կ'սահի հանդարտ գիշերուան մէջ հեզասահ գետակի ջուրերուն վրայ։

Այս ամբարիշտ ճակատագրային հակասութիւնը, հոն դագաղ մը, հոս երգ, ուրախութիւն և նոր սէր, բոլորովին ապշահար կը դարձնեն կոմս Գարնիօլին, իսկ վերջին մահացու հարուածը կուտան արդէն հիւանդ ու հիւծած Անարէայի։

Տիկին Արմէնեան անպատ ու անհոգ պէրուհի մ'եղաւ, իր չուրջ սէր ու մահ սփռող, չքեղ իր նիստ ու կացին, համակրելի իր ար-

դուզարդին ու ճաշակին մէջ։

Ծարդ տեսած էինք Տիկին Արմէնեան բեմին վրայ զոհուած, ընկճուած, ցաւատանջ, խարուած, անմիջ ու համնաս, Տալիլայի դերին մէջ կ'տեսնէինք զինք առաջին անգամ անպուճ, չարաճճի, արհամարհոտ ու պճնասէր, և Տիկին Արմէնեան որքան առաջինութեան նմանքան և այս երկրորդ տիպարին մէջ գերազանցօրէն յաջող հանդիսացաւ և զարմանալին այն է որ փոխանակ ատելի ըլլալու Տալիլայի մէջ, ինչ որ բնական կերպարմն պիտի ըլլար իր անպուճ դերին, ընդհակառակն չկրցանցուց այն համակիր վերաբերումը, որու առարկայ օրէն իսկ տիրացած իզմիրի մէջ։

Պ. Արմէնեան՝ միշտ նոյնն է, յայտող դերասանապես ճշմարիտ ցաւատանջ սիրահար մը, նախ՝ զուարթ, ուրախ, լի յոյսերով ու ապագայի վրայ վստահ, երիտասարդութեան գարունին մէջ նոր բողբոջելու սկսած, փառաց և պատիւներու արժանանալու վիճակին մէջ գերազանցապէս անմեղուկան, ու յետոյ գալարուող սիրահար, հիւծուած, մաշած, յուսահատ, ամէն լոյս ու ճրագ իրեն համար մարած կամ դողդոջ կայծ մը, նշոյլ մ'իսկ իրեն ներչնչելու անկարող։

Տալիլա՝ Տէզտէմոնայի վրէժը կ'լուծէր արդեօք Նեռ Իակօբ... է՞հ, ինչո՞ւ չէ, այս չէ՞ աշխարհի ընթացքը և սիրող օրէնքը, բարեբաղդաբար բեմի վրայ լոկ կ'սահմանափակուէր այս փոխաբերական վրէժխնդրութիւնը և ոչ իրական կեանքի արահետին վրայ։

Պ. Բերոյեան իր ձերունիի դերով իր տարրին մէջն էր, Պ. Ոսկանեան լաւ կերպով պատկերացուց գեղս ու չուայտ ազնուականի տիպարը, որ սէրը կ'ընդունի այնպէս՝ ինչպէս որ կուգայ։

Ի պահու Ազն. Տիկին Դ.—Արմէնեանի սարքուած այս թատերահանդէսը փայլուն եղաւ և Ազնիւ Տիկինն ընդունեցաւ զանազան ծաղկեփունջեր Տէր և Տիկին Մկրտիչեանի, Տիար Լ. Քրէմերի կողմէ, իսկ սիրուն պէպէք մը՝ Տէր և Տիկին Աղապաբեանի կողմէ նուիրուած՝ հանդէսին ամենէ հոգերանական կողմը աչքառու կերպով ի հանդէս բերաւ։

Երբ որոտագին ծափերու մէջ կրկին կ'բարձրանար վարագոյրը և կ'երևէին Տէր և Տիկին Արմէնեան, յանկարծ դէպի բեմ բարձրացուցին այդ սիրուն պատարիկը։ Ահա այդ վայրկեանին Տիկին Արմէնեան՝ մոռցաւ իր իշխանուհիի դերը, մոռցաւ թատերաբեմ ու հանդիսական և հոգեյոյզ, սրատարափ ու զմայլած ժպիտի մը մէջ ցոլացնելով իր սրտի ու հոգւոյ գոհունակութիւնը, դատկեց դէպի յուսալ՝ իր կրկին մէջ ընդունելու համար այդ անակնկալ նուէրը, մայրն էր որ կ'զարթնուր, այդ զգացումն էր որ կ'յաղթանակէր ու կ'տիրապետէր Տիկին Արմէնեանի՝ այդ վեղեցիկ աւելի վեհ ազատատանքի ժէսթին մէջ...։

Ինչպէս ատոյգ ազբիւրէ կ'տեղեկանանք՝ Տիկին Արմէնեանի՝

իբրև Իլմիրցւոց կոզմէ յիշատակ մը՝ թանկագին ադամանդեայ նուէր մը կ պատրաստուի ի գնահատութիւն Ազնիւ Տիկնոջ տաղանդին ու բեմական գործունէութեան։

* * *

Շաբաթ գիշեր Եւգինէ։

Կիրակի ցերեկ Թրիլպի . . .։

Իսկ յառաջիկայ հինգշաբթի գիշեր ներկայացում ի պատիւ Պ. Աբէլեանի 25 ամեայ բեմական գործունէութեան։

ՏԽՐԱՀՈՂԱԿ ԱԼԻ ՐԻԶԱ ԵՒ ՍԱԳՆԻՍԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ *

Ա.

Պահ մը մեռելային լռութիւն տիրեց որու միջոցին հազիւ ընդհատ շնչառութիւն մը կը լսուէր։

Ալի Րիզա, ինքնաբերաբար, բերանը բանալով՝

— Ասկէ գրեթէ քսանը հինգ տարի առաջ, շարունակեց, ծովեզերեայ քաղաք մը հեռագրական պաշտօնեայ էի։ Հակառակ տաժանելի աշխատութեանս, գնահատուելու ամենափոքր յոյսն իսկ չէի կրնար սնուցանել, որովհետև ինձմէ շատ աւելի անկարող պաշտօնեաներ, խորհրդաւոր եղանակով մը՝ արագ յառաջացում կ՚ունենային, մինչ ես՝ կը մնայի միևնոյն պաշտօնիս մէջ . . .։

Ուրի՛շներ փառքերու կ՚արժանանային, կը հարստանային և բարձրագոյն պիւրքեր կը գրաւէին, իսկ ես՝ աննշան պաշտօնէի դէրիս մէջ, տագնապալի օրեր միայն կ՚անցնէի . . .։

Փառասիրութիւնը սակայն, կը գոռար ներսիդիս, և ամէն օր իւրովի կը կրկնէի թէ ես ինչո՞ւ չէի յաջողիր . . . մինչ բարձրացումը՝ ուրիշներու համար էն դիւրին բանն էր։

Մանրակրկիտ, աչալուրջ քննութիւն մը ցոյց տուաւ թէ մեր երկրին վարչական գործերուն մէջ, ոչ թէ արժանիքը այլ պաշտպանոզութեան (nebotism) գրութիւնն էր որ յաջողութեան առանցքը կը կազմէր . . .

Անո՛նք միայն կը յառաջդիմէին՝ որոնք գիտէին առիթէն օգտուիլ, ամեն ինչ իրենց չահին ծառայեցնելով . . .

Հետևաբար, ինծի համար ալ կը մնար որոշել թէ պէ՞տք էր հետևիլ այդ միևնոյն սկզբունքին թէ ոչ . . .

Ուրիշ կերպ, մը կարելի չէր նշմարել։ Այդ օրէն իվեր գծուած էր գործունէութեանս եղանակը . . .

Սկսայ ես ալ չահախնդիր (opportuniste) դառնալ. և բարձրա-

---

* Տես Թիւ 8, էջ 182։

գոյն չըջանակներու հետ յարաբերութիւն մշակելով, երկու տարի վերջ՝ ամառանոյ յաւելում կ'առնայի և հետզհետէ նորանոր յաջողութիւններ կուգային պսակել ջանքերս . . .

Օրուան լրագրութեան կը հետեւէի, և դիւրին էր գուշակել որ կեդրոնացման դրութիւնը, մեր քաղաքականութեան առանցքը կազմելու վրայ էր . . .

Այս պարագան յաջողութեան մեծ յոյսեր կը ներշնչէր ինծի, այնպէս որ բաւական ժամանակ վերջ, հեռագրական գործերէ հրաժարական տալով՝ սիրով վարչական ասպարէզը կը մտնէի։

Հո՛ս ալ, յաջողելու համար մէկ պայման անհրաժեշտ էր— հետեւի՛լ հայաչխինջ քաղաքականութեան, որովհետեւ օրուան պահանջն էր այդ . . .

Ակնէ զատ՝ կարեւոր էր նաեւ արծարծել խալամ ժողովրդին կրօնական մոլեռանդութիւնը որպէսզի մէկ կողմէն զանազան ցեղերու մէջ աւելութիւնն ու գժգոհութիւնը տեւական ըլլար և միւս կողմէ ալ այսպէսով՝ բռնակալութեան հիմերը ամրապնդուէին...

Օրը օրին, երկրին քաղաքական կացութեան և հայերու նկատմամբ խնամուած տեղեկագրեր (journal) կը յղէի Եըլտըզ և այսպէսով բարձրագոյն չըջանակներու ուշադրութիւնը կը գրաւէի . . .

Անկաշառ և հայրենասէր մարդու հռչակ հանած էի. և օր մ'ալ Պօլիս ալցելելով՝ աւելին ունեցայ մօտէն ուսումնասիրելու Եըլտըզի խմբակը՝ յաջողելով ինքզինքս ներկայացնել իբրեւ իրենց արբանեակը . . .

Այս կերպը, շատ մեծ յաջողութիւն մ'ապահովեց ինծի, որովհետեւ քիչ առնի մէջ, վանի կաւառակալ կը նշանակէին զիս։

Անցեալս այնքան արատաւոր է որ չեմ համարձակիր նկարագրել զայն. . . ։

Ալի Րիզա պահ մը լուռ մնաց, դէմքին վրայ յոգնութեան արտայայտութիւն մը կը նշմարուէր, բայց Գեղամի թելադրութեան վրայ դարձեալ խօսքը շարունակելով՝

— Երբ վան մեկնեցայ, յարեց, սիրտս ուրախութենէ կը թըրթռար, որովհետեւ այդ պաշտօնավարութիւնս բարձրագոյն յաջողութիւններու, աւելի պիտի հայթայթէր. . .

Նախ վան հայաչատ կեդրոն մ'էր որով կրնայի Եըլտըզի վրդովիչ տեղեկագրեր ղրկել, միշտ հայկական ապստամբութեան մը ժղաւանդը ընդնշմարել տալով. . .

Ցետոյ սահմանագլուխին մօտաւորութիւնը ինծի ենթադրել տուաւ թէ յեղափոխականներու գործունէութեան վայր մը պիտի հանդիսանար այդ քաղաքը... ուրեմն կարելի էր շատ գործ տեսնել հոն...

Արդարև դուշակութիւններս չուշացան իրականութիւն դառնալու ու երբ վանի դէպքերը պատահեցան՝ ամենախստ զսպողական քաղաքականութեան մը հետեւեցայ հայերուն մասին.. . ։

Հայերուն դէմ թէև անհատական տեղութիւն մը չէի մտուցաներ՝ բայց չահս կը պահանջէր որ վարուէի անոնց հետ իբրև երկրին և պետութեան ոչ վտանգաւոր թշնամիները. . .

Եըլտըզի շրջանակին մէջ մէկը կար՝ որ չափազանց կը գնահատէր գործունէութիւնս, Եըլտըզի հոգին – Աբդիւլ Համիտն էր ան՝ որ իր համակրութեան իբրև դրական ապացոյց, ինծի հետ մտնաւոր թղթակցութիւն կը մշակէր, և գաղտնաբար կը թելադրէր որ այդ նահանգին մէջ՝ հայկական ապստամբութեան մը հաւանականութեանը մասին միշտ տեղեկագիր հասցնէի Եըլտըզ. . .

Անշուշտ, այս թելադրութիւնները երկու նպատակի պիտի ծառայէին — նախ, Եըլտըզը միշտ զբաղած պահել, և յետոյ Աբդիւլ Համիտի դիրքն ամրապնդել։

Իսկ ես այս ծառայութեանս փոխարէն տարբեր կերպով կօգտուէի. նախ կը բարեկամանայի Թուրքիայի ամենակարող մարդուն հետ, և յետոյ գործելու կատարեալ ազատութիւն կը վայելէի իմ շրջանակիս մէջ. . .

Զէ՞ ոչ ոք փոխադարձ չահերով ամրապնդուած էր մեր բարեկամութիւնը. . .

Դիրքս մէջ այնքան յաջողած էի որ երկու տարիէն կարելի պիտի ըլլար բոլորովին ինաջինջ ընել Վանի նահանգին հայերը, և ոչ գիտէ, ինչ մեծ վարձատրութեան պիտի արժանանայի՝ եթէ անիծեալ սահմանադրութիւնը չհաչխնեբս վերիվայր չի չրջէր. . .

Հիմա, հորիզոնը մութ է տակաւին. . . բայց թերևս վեց ամիսէն կարդանամ ժամանակին պահանջներուն պատշաճեցնել գործելակերպս. . . միայն պէտք չէ մոռնալ որ դէռ չատ ջուր կը վերցնէ Օսմ. սահմանադրութիւնը. . . ըսե՞մ թէ, մինչև հիմա, ամէն տեսակէտով նպատակիս հասած էի. բայց ես ալ քնութենէն գոյ պատիժս. . .

Միզմս միշտ անհանգարտ է և սոսկալի կերպով կը տանջուիմ. . .

Կարմիր մութէ սկսի վայելրներու հետամտելով՝ կորնցնել հոգիս խաղաղութիւնը. . .

Կը վնասեմ, ա՜հ, կը վնասեմ հեռագրական պատմութեան համեստ կացութիւնս ուր չատ ուշի նշանակ էի քան ներկայ փարթամ և նախանձելի դիրքիս մէջ. . .

Այո՛, կընդունիմ . . . . . .

. . . . . .

Այլ Րիզա, տակաւին պիտի չարունակէր, բայց յանկարծ ուժգին հարուածներ տեղացուցին մեր խցիկին։

Գեղամ իսկոյն թելադրեց Այլ Րիզայի, որ դուռը բացուածին պէս արձնաար։

Արդարև, նոյն վայրկենին էն տարօրինակ տեսարանն էր որ տեղի ունեցաւ։

Գեղանի թրքուհին խելացնոր՝ ներս կը վազէր և սարսափի աղաղակ մը փրցնելով՝ կուսակալին վիզը կը պաւէր, մինչ այս վերջինը՝ ապշութեամբ իր աչքերը կը բանար. . .

Ազուոր կինը՝

— Դուրս ելիր այս սենեակէն, կը պօռար Ալի Րիզաի և Չզա ձգօրէն իր հառէն կը քաշէր զայն. . .

Վանի Նախկին կուսակալը բան մը չէր հասկնար այս իրարանցումէն և կը հեռանար խիկէն ելլազէ նոր արթնցողի մը նման, ժէզ երկուքս առանձին թողլով. . .

Երբ բոլորովին հեռացան՝

— Ախ, Գեղամ, մրմնջեցի, ի՞նչ ըրիր, ցաւալի չէ՞ որ փոխանակ Հրեշտակի նման կինը մագնիսացնել չկարողանալու՝ սատանայ մը – Ալի Րիզան քնացուցիր և հեռանալը այս սարօրինակ միջադէպին հետ. . .

Կարժէր. . .

ԵՕԹՆԵԿԻ ԼՈՒՐԵՐ

ՇԻՐԱԿ

ՄԱՏՐԱՔՂԱՔԻ մէջ սկսած է հրատարակուիլ նոր շաբաթաթերթ մը «Շիրակ» խմբագրապետութեամբ Տիար Վահան Թէքէեանի. Գալոց աշխատակիցներ հաւաքած են Շիրակի շուրջ, և անոր ցարդ հրատարակուած քանի մը թիւերը ակներև ցոյց կուտան Թէ Շիրակ կոչուած է կարևոր տեղ մը բռնելու Քրքահայ Լրագրութեան մէջ։ Մեր շնորհաւորութիւնները կ'ներկայենք Տիար Վահան Թէքէեանի յաջողութիւն և յարատևութիւն մաղթելով իրեն։

ՍՏԱՑԱՆՔ Գ. Բրօֆֆ – Գալֆաեանի հրատարակած երգերէն՝ եւրոպական նօթագրութեամբ՝ հետևեալները՝ Նոր Օրօր, Ապրի Հայաստան, Կոյսը, Դէպ Ագատուքիւն, O ma charmante, Ici – bas և Հայր մեր, առաչնոց գիներն նախան ֆր. և վերջնոյն 2,50 ֆր։ Հասցէ՝ 3 bis Pl. de la Sorbon K. Proff-Kalfaïan. Յանձնարարել փափաքողը կրնան դիմել նաև Մասո-բեան գրատունը։ Սոյն նօթագրեալ երգերն գնահատուած են նաև Ֆրանսայի մէջ և Ֆիկարօի երաժշտագէտ քրօնիկագիրը համակիր տողերով քննադատական մը նուիրած է անոնց։

ՍՏԱՑԱՆՔ ծանօթ ու հմուտ բանասէր Վեր. Հ. Արսէն Ղազիկեանի Մատենագիտութիւն անուն բանասիրական բառարանին առաջին պրակը։ Ընդարձակ գործ մը, մանրազնին հետազօտութիւններու և լուրջ պրպտումներու արդիւնքով հրապարակ հանուած։ Այդ մատենագիտութիւնը սահմանուած է մեծ ծառայութիւններ մատուցանելու հայ բանասէրին, գրագէտին ու հրապարակագրին, որոնք պիտի կրնան այդ պրակներուն մէջ գտնել իրենց փափաքած կամ փնտռած մի ո և է ծանօթութիւն։ Խմբագրութիւնս մեծապէս կը գնահատէ Հ. Ա. Ղազիկեանի գործն ու յաջողութիւն կ'մաղթէ որպէսզի ժամ առաջ հրատարակէ նաև մնացորդ պրակները։

ՍՏԱՑԱՆՔ «Եղիա Տէմիրճիպաշեան» 1850—1908 գրքոյկ մը Թոտոլֆ Սամիկեանի (Տօմինօ) կողմէ գրուած, ուր երիտասարդ գրագէտը կ'ուսումնասիրէ Եղիայի կեանքը ու կը ջանայ վերլուծել անոր գործերն ու հոգեբանութիւնը, խիստ հետաքրքրական է Տօմինօյի սոյն աշխատութիւնը որ յաջող ուսումնասիրութիւն մ'է Տէմիրճիպաշեանի կեանքին, գինն է 3 պրշ։

ԺԱՄԱՆՈՒՄ

ԱՆՑԵԱԼ ուրբաթ օր քաղաքս հասան Մարսէյլէ՝ ծանօթ Հնչակեան գործիչներէն Տիար Սապահ Փիլեան և Կ. Գոլէ՝ Տիար Ձիհանկիւլեան, որոնք հաճած էին այցելել խմբագրատունս ուր սիրալիր տեսակցութիւն մ'ունեցանք իրենց հետ։

ՆՈՒԻՐԱՏՈՒԹԻՒՆ·

ԱԶԳ. Հիւանդանոցի Հոգաբարձութիւնը շնորհակալութեամբ ստացած է Տիար Զարեհ Ալիբայեանէ 80 հաց կէս օխանոց իր հանգուցեալ մօրը հոգւոյն համար, Տիար Յովհաննէս Զաքրեանի ձեռամբ 1 մճ. հանգուցեալ Տիկին Թագուհի Զաքրեանի կտակէն։

Խմբագիր-Տնօրէն Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ, ՈՐԴԻ ✣ Տպագրութիւն Մ. ՄԱՄՈՒՐԵԱՆ ՈՐԴԻ

ROYAL EXCHANGE ASSURNACE

ՖՅՐՔ ԻՅՓՔ

A. D. 1720

C. WHITTAL & C°

GENERAL AGENTS

Smyrna

ՌՈՅԱԼ ԷՔՋԷՆՃ

ԱՄԵՆԱՀԻՆ Ա ԱՌԱՋՆԱԿԱՐԳ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ
ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԴԵՀԻ Ա ԿԵՆԱՑ

Հիմնեալ 1720ին Ի ԼՕՆՏՕՆ

Գոյք ընկերութեան 5,000,000 Անգլ. ոսկի վճարեալ ապահովա գրութեանց 2720է 42,000,000 Անգլ. ոսկի։

ՀՐԴԵՀԻ ՃԻՒՂ

Ռոյալ Էքճէնճ Անգլիական ընկերութիւնն կ'ապահովագրէ հրդեհի վտմ ամեն տեսակ կալուածք, կարասիք և Ապրանք նպաստաւոր պայմաններով։

Ընկերութեան սկզբունքն է վճասուց անմիջական և արդար հատուցում երկու տարուան կամ աւելի ապահովագրութեանց համար յատուկ զեղչ կ'արուի։

ԿԵԱՆՔԻ ՃԻՒՂ

Ընկերութիւնս ամենանպաստաւոր պայմաններով կ'ապահովագրէ

1° *Անդորդ կեանքի տէրոդութեան վրայ.*
2° *Խառն Ապահովագրութիւն*
3° » » *եւ կրկին դրամագլուխ*
4° *Տղոց օժտի դրամագլխովդող եւ այլ պարտականներով։*
5° *Ընկերութեամբ ապահովագրութիւն*

Աւելի մանրամասնութեանց համար դիմել ընդհանուր գործակալին Զմիւռնիոյ և շրջակայից ի Ֆրանկաց Թաղ դրասենեակներր

C. WHITTALL & C°

Փոխ—Գործակալ *Հանձն պատասխանի* C. O. OSCAN

ՋԱՐԵՀ Ո. ՈՍԿԱՆ

՚՚THE GRESHAM՚՚

"ԿՐԷՇԱՄ,

ԿԵԱՆՔԻ ԱՆԿԱԽԱԿԱՆ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Ի ԼՈՆԴՈՆ

ՀԱՍՏԱՏՈՒԱԾ 1848Ի.

Գոյ/ Ընկերութեան	Ա. Ո.	*9014,532*
Տարեկան հասոյթ	» »	*1,438,659*
Վճարուած գումարներ	» »	*20,474,666*

ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԿԵԴՐՈՆԱՏԵԼԻ ԼՈ՞ԶՏՈ՞Զ

Ընկերութեան Ապահովագրական բնդհանուր կանոններու մէ նաւանդ 24 րդ. յօդուածէր խիստ ուշադրու ըլլալով կ'ներկայենք, րոյ «Ընկերութիւնը կ'ընդունի Օսմանեան գաւառականներու վճռներն ո՛և է տարբերութեանց առջև։

Աւելի ընդարձակ տեղեկութեանց համար դիմել ընդհանուր գործակալներուն

ՇԱՐԼ ՈՒԻԹՕԼ եւ ԸՆԿ.
C. WHITTAL & C⁰

ՇԱՀԱՒՈՐ ԱԶԴ

Ինոնք որ կը փափաքին կնքահայր ըլլալ, Ծող հրամմէն Ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյ դիմացը գտնուող *Էֆթիխիա (Բարեբաղդութիւն)* գործատունս ուր կը գտնուի ճոխ մեծերք մը հարսանեկան մոմերու, *Կրչանի*ներու, վերջապէս հարսնիքի եւ կնունքի վերաբերեալ ամէն տեսակ պիտոյքներու խիստ ճաշակաւոր եւ սիեւնոյն ժամանակ դիւրամատչելի գիներով։

Ամէնէն դժուարահաճ յաճախորդն իսկ կրնայ կատարելապէս գոհացում տալ իր ճաշակին, վաճառատունս մէջ, ուր *Գորաչէ Թաֆթայէ, Լուիզիևէ* պատրաստուած կնունքի վերաբերեալ հանդերձեղէնէ— սկսեալ 10էն մինչեւ 200 ֆր. ամէն քսակի յարմար տրամադրութեան տակ դրուած են։

Տիկիններէն ամէնէն ընտիր, ամէնէն գեղեցիկ եւ ճաշակաւոր ապրանքները հոս սիայն պիտի գտնեն գնդազանց ուրիշ ո եւ է վաճառատունէ մը այնպէս որ տրամադիր 1000 ֆր. նուէր ընծայ իր ապրանքներու նմանը եւ տեսակը հայթայթողին։

Դնքահայր եւ կնքամայրեր դիմեցէք այս օրուընէ սկսեալ Ս. Ստեփաննոս եկեղեցւոյ դիմացի վաճառատունս, ամենայն վստահութեամբ, որովհետեւ ձեր առաջին այցելութիւնը պիտի հաստատէ Թէ այս տողերը *rեհյամ* չեն եղէ ոչ բուն իրողութիւն։

Médaille d'Or de l'Exposition d'Athènes 1903

ՀՈՎԱՆՈՑՆԵՐ ԶՍՈՒԱՆ ԱՌԹԻՒ **ԷՔԼԷ**

դարձ բան է կանանոց հա-մար, գործարան, պիժամաներ ու ճաշակաւոր հովանոցներու հիանալի պահպանութիւնը, հովանոցներ՝ որոնց շքեղութիւնը ու կատարելութիւնը **ԿԸ ԳԵՐԱԶԱՆՑՆԷՆ** *նոյն իսկ* **ԵՒՐՈՊԻՈՅ ՄԷՋ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾՆԵՐԸ։**

☞ ԵԿԷՔ ԱՆԳԱՄ ՄԸ ՏԵՍՆԵԼՈՒ

ու վստահ եղիք թէ նոյն իսկ ձեր ամենէն զուարճահաճները պիտի գոհանան ամէն տեսակ կէտերով, — Ներքուստիւն, Նորոյթիւն, Ազնուութիւն, **ԷՔԼԷ***ի մօտ պիտի գտնէք, Հովհարներ որոնք դեռ վերջերս ստացած է, Գործուածքներ, Հեռադիտակներ, Ձեռքի կողպէքներ, Գաւազաններ, զարդարանքի առարկաներ եւն. եւն.*

Գտնուած վաճառատան հասարակ ☞

«ԷՔԼԷՐ»ի հասցէն՝

ՅԱԿՈԲ ՊՈՍԹԱՆՃԵԱՆ

Շիշէճիւղէ փողոց — ԻՋՄԻՐ

ՕՄԷԿԱ

ՏԻԵԶԵՐԱՀՌՉԱԿ ԳՈՐԾԱՐԱՆ ԺԱՄԱՑՈՅՑԻ

ԵՒՐՈՊԻՈՑ ԱՄԵՆԷՆ ԿԱՐԵԻՈՐԸ

ՀԱՍՏԱՏԵԱԼ 1848Ին

ՕՄԷԿԱ ՁՈՎԻ, ԱՐԾԱԹ, ՆԻԿԵԼ ՊՈՂՊՈՋ ԺԱՄԱՑՈՅՑՆԵՐ

ՕՄԷԿԱ *Մեծագոյն մրցանակ 1900ի Փարիզի ցուցահանդէսէն։*

ՕՄԷԿԱ — *Այս ժամացոյցերու յատկութիւններն են՝*

Ճշդապահութիւն, տոկունութիւն և նորոպսիհան դիրքին միջոցներ։

ՕՄԷԿԱ *Դիւրաժաչելի գիներ ամենէն ընտիր ժամացոյցներու ամենէն աքանչելիները են։*

ՕՄԷԿԱ *Ամէն մարդու գրպանին մէջ գտնուելիք միակ ժամացոյցն է այս։* **ՕՄԷԿԱ**

Ընտրելի, անթերագտելի միակ ժամացոյցները են ասոնք։

Դիսել առ միակ ներկայացուցիչն՝

ԱՐՄԵՆԱԿ ԳԱՐԱԳԱՇԵԱՆ

Ջուխայ-Պէզէսթէնի Թիւ 2 — Իզմիր

Միեւնոյն վաճառատան մէջ կը գտնուին նաեւ մեծ մրցք մը ուրիշ ամէն տեսակ ժամացոյցներու արուեց եւ կիներ համար շղթաներ գոճարեղէններ ինչպէս նաեւ ժամագործներու եւ ակերիչներու յատուկ ամէն տեսակ գործիքներ։

Ցանձնարարութիւնի փութով եւ պատուական կերպով կը կատարուին։

ՆՈՐԹՋԷՐՆ

(NORTHERN)

ՀՐԴԵՀԻ ԵՒ ԿԵԱՆՔԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԱՆԳԼԻԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

Իզմիրի Գործակալութիւն հաստատուած 1864էն ի վեր

Դրամագլուխ Ընկերութեան	Լ. Ս.	3,000,000
Տարեկան հասոյթ	» »	1,600,000
Գահեստի գումար	» »	6,673,000

Ընկերութիւնս նպաստաւոր պայմաններով կապահովագրէ անշարժ գոյքեր, գործարաններ, ամէն տեսակ ապրանքներ եւն. եւն.։

Տեղեկութեանց համար դիմել առ

ՃԷՅՄՍ ՀԱԹԳԷՆՍՕՆ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԳՈՐԾԱԿԱԼ ԻԶՄԻՐԻ ԵՒ ՓՈՒՐ ԱՍԻՈՑ

Ֆրանկաց փող, Բաւաժ Սթուրցուճեկեր

GRANDS MAGASINS
DE LA RUE FRANQUE — SMYRNE

P. XENOPOULO & C.ie

ՄԵԾ ՎԱՃԱՌԱՏՈՒՆՔ ՖՐԱՆԿԱՑ ԹԱՂԻ

Բ. ՔՍԻՆՕՓՈՒԼՕ ԵՒ Ը՝Նկ.

Երկուշաբթի 8 Մարտ եւ Երեքշաբթի

Մեծ վաճառում

ԶԵՂՉԵԱԼ ԳԻՆԵՐՈՎ

ԳԱՓԹՔ

Տօները և (Occasion)ները վայելի Ժ. ՏԱՎԷՐՕՆԻ եւ Ընկ.

Այժմ ԳԱԼՓԱԳԵԱՆ – ԿԻՒՐԻՒՆԼԵԱՆ

Տօներու առթիւ մեր հագուստեղինաց հարուստ և ճաշակաւոր մթերքը որ վերչերս ստացանք, յատուկ կերպիւ ԵՐԿՈՒՇԱԲԹԻՒ սկսեալ անմրցելի գիներով պիտի ծախուին։

Ց. Գ.— Սմէն Հինգշաբթի օրեր Մեծ վաճառում (Sale) ապրանաց մասնաւոր տեսակի մը վրայ խստ զեղչեալ գիներով։

ՄԵՐ ՍԱՄՍՈՆԻ ԲԱԺԱՆՈՐԴՆԵՐՈՒՆ

Սամսոնի թերթիս գործակալութիւնը ստանձնած է Տիար ՑԱՐՈՒԹԻՒՆ ՏԻՎԱՆԵԱՆ ուստի բաժանորդագրուիլ փափաքողք կըրնան դիմել յիշեալին արձանագրուելու համար։

ՄԵՐ ՆՈՐ ԳՈՐԾԱԿԱԼԸ

Ի Կ. ՊՕԼԻՍ

Զբաղմանց պատճառաւ մեր նախորդ գործակալ Տիար Արթա Ֆինճանճեան հրաժարած ըլլալով թերթիս գործակալութենէն, նոյն պաշտօնն ստանձնած է **Տիար ԽՈՍՐՈՎ ՀԱԼԱՃԵԱՆ**

ձէլալ Գէյ Խան Թիւ 42, Գահջէ Գարու Կ. Պօլիս

Ուստի կ'խնդրենք մեր Մեծ. բաժանորդներէն որ թերթիս հետ իրենց հաշիւները անոր հետ կարգադրեն այսուհետև։

Իսկ լրագրավաճառներէ ու ծխավաճառներէ կ'խնդրուի դիմել վերոյիշեալ հասցէին ստանալու համար Ա. Մատուլը։

HYGIÈNE BEAUTÉ

CRÈME SIMON

Վայելչասէր Կիները

ՈՐՈՆՔ ԿՈՒԶԵՆ ՊԱՀՊԱՆԵԼ

ՐԵՆՑ ԳԵՂԵՑԿՈՒԹԻՒՆԸ

ՊԷՏՔ Է ԱՄԵՆ ՕՐ ԳՈՐԾԱԾԵՆ

ՄՂՄՈՒԿՈՎ

ԿՐԷՄ ՍԻՄՈՆԸ

ԿԼԻՍԷՐԻՆՈՎ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԱԾ

ՀՆԱՐՈՒԱԾ 1860

ԱՄԵՆԱՀԻՒ

ԳԵՂԵՑԿԱՑՆՈՂ ԿՐԷՄԸ

ԿԸ ԳՏՆՈՒԻ —

— ԴԵՂԱՐԱՆՆԵՐՈՒ — ՀՈՏԵԼԻՆԱՑ ԽԱՆՈՒԹՆԵՐՈՒ —
— ՊԱԶԱՐՆԵՐՈՒ ՄԷՋ —

Գնելու ատեն Լաւ ուշադրութիւն ընել —
— վաճառականին եւ Մերժել
կեղծ արտադրութիւնները —

ԲՐՆՋԱՓՈՇԻ
ՍԻՄՈՆ
ԱՌԱՆՑ ՊԻՍՄՈՒԹԻ

ՕՃԱՌ
ԿՐԷՄ ՍԻՄՈՆ
ԲԱՑԱՌՋԱԿԱՊԷՍ ՄԱՔՈՒՐ

Ժ. ՍԻՄՈՆ -- ԲԱՐԻՋ